

JURIDISKA FAKULTETEN

VID LUNDS UNIVERSITET

Melina Karlsson

Straffrätten mot oskuldsnormen

En WPR- studie och utvärdering beträffande kriminaliseringen av oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp utifrån principerna om *ultima ratio*, effektivitet och skyddsintresse

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet

30 högskolepoäng

Handledare: Sverker Jönsson

Innehåll

Summary	4
Sammanfattning	5
Förord	6
Förkortningar	7
1 Inledning	9
1.1 Bakgrund	9
1.2 Syfte och frågeställningar	10
1.3 Metod	11
1.3.1 Rättsanalytisk metod	11
1.3.2 WPR-analytisk metod	12
1.4 Material	14
1.5 Teoretiska utgångspunkter	15
1.6 Forskningsläge	16
1.7 Avgränsningar	17
1.8 Disposition	19
2 Hedersnormer och hedersrelaterad brottslighet	21
2.1 Definition och kännetecken	21
2.2 Oskuldsnormen som central hedersnorm	22
2.3 Sanktioner som upprätthåller oskuldsnormen	24
3 När bör en kriminalisering ske?	26
3.1 Straffrätten som system	26
3.2 Syftet med kriminalisering	27
3.3 Principer för kriminalisering	29
3.3.1 Principen om <i>ultima ratio</i>	30
3.3.2 Principen om effektivitet	31
3.3.3 Principen om skyddsintresse	32
4 Kriminalisering som lösning	34
4.1 Lagstiftarens åtgärder och överväganden	34
4.2 Remissinstansernas syn på kriminaliseringen	34
4.3 Oskuldskontroller som straffrättsligt problem	36
4.3.1 Särskild kriminalisering av oskuldskontroller	36
4.3.2 Tidigare reglering av oskuldskontroller	37
4.4 Oskuldsintyg som straffrättsligt problem	38
4.4.1 Särskild kriminalisering av oskuldsintyg	38
4.4.2 Tidigare reglering av oskuldsintyg	40
4.5 Oskuldsingrepp som straffrättsligt problem	40
4.5.1 Särskild kriminalisering av oskuldsingrepp	40

	4.5.2 Tidigare reglering av oskuldsingrepp.....	41
5	WPR-analys	43
	5.1 Vad är problemet representerat att vara i prop. 2024/25:189? 43	
	5.2 Vilka underliggande antaganden eller förutsättningar finns representerade i problembeskrivningen?	44
	5.3 Vad lämnas oproblematiskt i problembeskrivningen? Var finns tystnaderna? Kan problemet bli konceptualiserat annorlunda? 46	
	5.4 Vilka effekter (diskursiva, subjektiva och levda) blir producerade av representationen av problemet?.....	48
	5.5 Hur och var har representationen av problemet producerats, spridits och förvarats? Hur har eller kan den utmanas och ersättas? .	50
6	Normativ analys.....	52
	6.1 Principen om <i>ultima ratio</i>	52
	6.1.1 Normativ funktion.....	52
	6.1.2 Argument för kriminalisering	53
	6.1.3 Argument emot kriminalisering	54
	6.1.4 Samlad bedömning.....	55
	6.2 Principen om effektivitet.....	56
	6.2.1 Normativ markering	57
	6.2.2 Oskuldskontroller.....	58
	6.2.3 Oskuldsintyg	59
	6.2.4 Oskuldsingrepp	60
	6.2.5 Samlad bedömning.....	61
	6.3 Principen om skyddsintresse	62
	6.3.1 Det angivna skyddsintresset.....	63
	6.3.2 Det motstående skyddsintresset	64
	6.3.3 Risker och avvägningar.....	64
	6.3.4 Skadebegränsning och undanträngning.....	65
	6.3.5 Samlad bedömning.....	66
	6.4 Avvägning mellan straffrättsliga principer.....	67
7	Slutsats.....	68
	Källförteckning	69

Summary

On 1 December 2025, new criminal provisions came into force in Swedish law criminalizing virginity tests, virginity certificates, and virginity procedures. The reform has been justified as part of the efforts against honour-related violence and oppression that aim to strengthen the protection of women in honour-based contexts. At the same time, the criminalization raises fundamental questions about the function and limits of criminal law in regulating honour norms, particularly from a feminist perspective focusing on flexibility.

This thesis analyses how these acts have been constructed as a criminal law problem in the legislative process and examines whether the criminalization is compatible with central criminalization principles. The analysis is conducted in two steps, where the WPR analysis constitutes the starting point for the subsequent review. First, Bacchi and Goodwin's WPR method is applied to Government Bill 2024/25:189 to highlight the problem representations and alternative problematizations that are given limited space. In the light of this, the reform is then assessed against the principles of *ultima ratio*, effectiveness, protective interest, and countervailing interest.

The WPR analysis shows partly that the reform is based on a problem representation about violations of women's autonomy and a gap in previous legislation. At the same time, the analysis highlights that this production rests on underlying assumptions about the state's responsibility to protect women's bodily integrity and about criminal law as an effective regulatory tool for the civil order. Thereby, alternative perspectives are marginalized, such as the view on women as agents with possible underlying reasons for requesting these acts, as well as the importance of educational initiatives. The problem appears shaped by court cases, international commitments, gender equality goals, and an expansive criminal policy, while at the same time the problem representation is not given but remains possible to change.

Against this background, the review of principles shows that the criminalization does not meet established requirements. It has not been demonstrated that criminal law has been used as a last resort in accordance with the principle of *ultima ratio*, particularly considering alternative measures. Nor has it been established that the provisions provide such preventive efficiency benefits that a specific criminalization can be justified in relation to existing law. Furthermore, it is doubtful whether the stated protective interest is the most immediate in all situations covered by the regulation. At the same time, there exists a clear conflict with a countervailing interest: in extreme cases, the woman's life in honour-related contexts where certain actions may be a way to avoid more serious violence. The legitimacy of the criminalization thus appears to be insufficiently motivated in the light of the requirements for when criminal law should be used.

Sammanfattning

Den 1 december 2025 trädde nya straffbestämmelser i kraft i svensk rätt som kriminaliserar oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp. Reformen har motiverats som ett led i arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck som syftar till att stärka skyddet för kvinnor i hedersbaserade kontexter. Samtidigt väcker kriminaliseringen grundläggande frågor om straffrättens funktion och gränser vid reglering av hedersnormer, särskilt från ett feministiskt perspektiv med fokus på flexibilitet.

Denna uppsats analyserar hur dessa handlingar har konstruerats som ett straffrättsligt problem i lagstiftningsprocessen och undersöker om kriminaliseringen är förenlig med centrala kriminaliseringsprinciper. Analysen genomförs i två steg, där WPR-analysen utgör utgångspunkt för den efterföljande prövningen. Först tillämpas Bacchi och Goodwins WPR-metod på proposition 2024/25:189 för att synliggöra problemrepresentationerna och alternativa problematiseringar som ges begränsat utrymme. I ljuset av detta prövas därefter reformen mot principerna om *ultima ratio*, effektivitet, skyddsintresse och motstående intresse.

WPR-analysen visar delvis att reformen bygger på en problemrepresentation om kränkningar av kvinnans autonomi samt en lucka i tidigare lagstiftning. Samtidigt synliggör analysen att denna framställning vilar på underliggande antaganden om statens ansvar att skydda kvinnors kroppsliga integritet och om straffrätten som ett effektivt styrmedel för den civila ordningen. Därigenom marginaliseras alternativa perspektiv, såsom synen på kvinnor som aktörer med möjliga bakomliggande skäl att begära dessa handlingar samt betydelsen av utbildningsinsatser. Problemet framstår som format av rättsfall, internationella åtaganden, jämställdhetspolitiska mål och en expansiv straffrättspolitik, samtidigt som problemrepresentationen inte är given utan förblir möjlig att förändra.

Mot denna bakgrund visar genomgången av principerna att kriminaliseringen inte uppfyller etablerade krav. Det är inte visat att straffrätten har använts som en sista utväg i enlighet med *ultima ratio*-principen, särskilt med beaktande av alternativa åtgärder. Inte heller har det fastställts att bestämmelserna ger sådana preventiva effektivitetsvinster att en särskild kriminalisering kan motiveras i förhållande till befintlig rätt. Vidare är det tveksamt om det angivna skyddsintresset är det mest närliggande i alla situationer som omfattas av regleringen. Samtidigt föreligger en tydlig konflikt med ett motstående intresse: i yttersta fall kvinnans liv i hederskontexter där vissa handlingar kan vara ett sätt att undvika mer allvarligt våld. Kriminaliseringens legitimitet framstår därmed som otillräckligt motiverad i ljuset av kraven för när straffrätt bör användas.

Förord

21 maj 2026:

Och så passerade tiden till slut.

Detta arbete markerar slutet på 4,5 intensiva men lärorika och minnesvärda år. Det är med visst vemod men allra mest stor glädje jag lämnar in denna uppsats och sätter punkt för detta kapitel av mitt liv. Jag vill rikta ett särskilt tack till min familj, min sambo och mina vänner för ovärderligt stöd under hela processen. Ett varmt tack går även till min handledare, Sverker Jönsson, för värdefull vägledning under våren.

Tack Lund. Mot nya utmaningar!

Förkortningar

Bet.	Betänkande
BrB	Brottsbalken
Brå	Brottsförebyggande rådet
CEDAW	Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (Kvinnokonventionen)
Könsstymningslagen	Lag (1982:316) om förbud mot könsstymning av kvinnor och oskuldsingrepp på kvinnor
NCK	Nationellt centrum för kvinnofrid
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop.	Proposition
RH	Rättsfall från Hovrätterna
Rskr.	Riksdagsskrivelse
SFS	Svensk författningssamling
Skr.	Skrivelse
SOU	Statens offentliga utredningar
SRHR	Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter
WHO	Världshälsoorganisationen
WPR	What's the Problem Represented to be

Hedersmord blir konsekvensen om jag eller min syster skulle bli av med oskulden, ha pojkvän eller något liknande, för då skulle min pappa bli rasande.¹

¹ Citerat direkt från intervjustudien i Hussein (2017) s. 380–381, min kursivering.

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Sedan 1990-talet har hedersrelaterat våld och förtryck uppmärksammats i Sverige, inte minst till följd av flera omtalade mord med hedersrelaterade motiv. Bland annat sköts Fadime till döds av sin far efter att hon öppet brutit mot familjens normer genom att ha haft svenska vänner och varit delaktig i media.² Även Abbas mördades av medlemmar ur en familj vars dotter hade lämnat hemmet tillsammans med honom. Han utsattes för grovt våld, däribland knivhugg och misshandel med tillhyggen.³ Mot bakgrund av dessa och liknande fall har staten successivt intensifierat sitt arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck. Ett flertal straffrättsliga bestämmelser har införlivats i det svenska rättssystemet i syfte att synliggöra och motverka hedersrelaterade handlingar.⁴ Dessa reformer kan även ses i ljuset av Sveriges jämställdhetspolitiska mål, särskilt ambitionen att bekämpa mäns våld mot kvinnor och att värna om rätten till kroppslig integritet, frågor som länge haft en central plats i den svenska politiska debatten.⁵

Trots dessa rättsliga reformer har hedersrelaterat våld och förtryck fortsatt att ta sig uttryck i olika former. Det politiska fokuset har därför gradvis breddats från att främst omfatta de mest uppmärksammade och allvarliga brotten till att även inkludera mer subtila, men djupt ingripande, former av kontroll. Ett sådant uttryck, som står i centrum för denna uppsats, är den seglivade myten om den så kallade mödomshinnan samt de sedvänjor som vuxit fram kring krav på kvinnlig oskuld före äktenskap. Denna myt saknar vetenskaplig grund eftersom det inte genom en undersökning går att dra några säkra slutsatser om en kvinna har haft vaginalt samlag.⁶ I själva verket finns ingen mödomshinna utan endast en slidkrans vars utseende varierar mellan individer. Inte heller är blödning vid första samlaget ett universellt fenomen. Trots detta förekommer oskuldskontroller, utfärdande av oskuldsintyg och olika former av oskuldsingrepp både inom och utanför den privata och offentliga vården samt inom den privata sfären. Förekomsten bedöms inte vara omfattande, men ett mörkertal är sannolikt.⁷ För kvinnor som lever i en hederskontext kan kravet på

² Svea hovrätts dom den 31 maj 2002 i mål B 4651-02.

³ Göta hovrätts dom den 5 juli 2011 i mål B 1338-11.

⁴ Se 29 kap. 2 § 10 p. BrB om hedersmotiv som försvårande omständighet, 4 kap. 4 c § BrB om äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott, 4 kap. 4 d § BrB om vilseledande till äktenskapsresa, 4 kap. 4 e § BrB om hedersförtryck och lag (1982:316) om förbud mot könsstympning av kvinnor och oskuldsingrepp på kvinnor (SFS 2025:1010) – f.d. lagen (1982:316) om förbud mot könsstympning av kvinnor.

⁵ Se bl.a. Skr. 2007/08:39; Skr. 2016/17:10; Skr. 2021/22:267 & Skr. 2024/25:69.

⁶ NCK-rapport 2011:2 s. 23.

⁷ Prop. 2024/25:189 s. 15–16.

oskuld utgöra en central del av familjens och släktens kontroll, vilket medför att många söker vård i frågor som rör heder och oskuld.⁸

Tidigare har särskilda brottsrubriceringar för dessa handlingar saknats, vilket inneburit att åklagare tillämpat befintliga straffbestämmelser. Exempelvis har gärningar åtalats som våldtäkt mot barn enligt 6 kap. 4 § brottsbalken (BrB) eller sexuellt övergrepp mot barn enligt 6 kap. 6 § BrB.⁹ I rättsfallet NJA 2013 s. 548 dömdes den tilltalade för sexualbrott efter att ha fört in sina fingrar i målsägandens underliv utan sexuellt syfte, ett exempel på hur domstolen tidigare hanterat situationer som kan likna de nu kriminaliserade handlingarna.¹⁰ Den 3 november 2021 gavs en särskild utredare i uppdrag att undersöka behovet av åtgärder mot oskuldskontroller, oskuldsintyg, oskuldsoperationer och liknande företeelser samt lämna förslag på nödvändiga lagändringar. Utredningen överlämnade sitt betänkande den 30 juni 2023.¹¹ Regeringens lagförslag om att oskuldskontroller och oskuldsintyg införs i BrB har nu trätt i kraft.¹² Dessutom har det, i enlighet med regeringens förslag, införts ett straffbelagt förbud mot oskuldsingrepp i lag (1982:316) om förbud mot könsstympning av kvinnor och oskuldsingrepp på kvinnor (könsstymplingslagen).¹³ De nya bestämmelserna röstades igenom den 22 oktober 2025 och trädde i kraft den 1 december 2025.¹⁴

Kriminaliseringen bör även ses i ljuset av en mer övergripande straffrättslig utveckling under senare år där staten i ökad utsträckning har använt straffrätten som politiskt styrmedel. Under den senaste mandatperioden har detta bland annat kommit till uttryck genom Tidöavtalet, som lagt grunden för ett flertal nya kriminaliseringar. Exempel på utvecklingen är skärpta straff för brott som begås inom kriminella nätverk samt ett stärkt skydd för polisanställda genom kriminalisering av exempelvis förolämpningar mot tjänstemän.¹⁵

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att analysera och kritiskt granska kriminaliseringen av oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp i svensk rätt. Uppsatsen avser att undersöka hur dessa företeelser konstrueras som ett straffrättsligt problem i lagstiftningsprocessen och pröva om de nya straffbestämmelserna är förenliga med grundläggande kriminaliseringsprinciper. Vidare syftar uppsatsen till att utreda hur resultaten från den WPR-analys som kommer att

⁸ NCK-rapport 2011:2 s. 7.

⁹ Örebro tingsrätt dom den 21 november 2023 i mål B 4434-21 s. 3–4; Göteborgs tingsrätt dom den 27 december 2024 i mål B 16266-24 s. 5.

¹⁰ NJA 2013 s. 548.

¹¹ SOU 2023:37 s. 3–4.

¹² BrB (SFS 2025:962).

¹³ Lag (1982:316) om förbud mot könsstympning av kvinnor och oskuldsingrepp på kvinnor (SFS 2025:1010) – f.d. lagen (1982:316) om förbud mot könsstympning av kvinnor.

¹⁴ Bet. 2025/26:JuU3; rskr. 2025/26:20.

¹⁵ Prop. 2022/23:53; Prop. 2023/24:102.

genomföras inverkar på den efterföljande normativa prövningen av lagstiftningen. Vid en första anblick kan kriminaliseringen verka självklar, men är den verkligen det? För att uppfylla syftet ämnar arbetet att utreda följande frågeställningar:

1. *Vad synliggör en WPR-analys beträffande kriminaliseringen av oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp?*
2. *Är kriminaliseringen av oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp förenlig med etablerade straffrättsliga principer om ultima ratio, effektivitet, skyddsintresse och motstående intresse?*
3. *Hur påverkar de iakttagelser som synliggörs genom WPR-analysen den normativa prövningen av kriminaliseringen?*

1.3 Metod

1.3.1 Rättsanalytisk metod

Inom rättsvetenskapen råder det delade uppfattningar om hur rättsdogmatik och rättsanalys bör förstås och avgränsas. Enligt Sandgren utgör den rättsanalytiska metoden ett alternativ till en mer traditionell rättsdogmatisk ansats. Medan rättsdogmatiken i första hand tar sikte på att systematisera och klarlägga gällande rätt, kännetecknas den rättsanalytiska metoden av att rättens innehåll och utveckling även ifrågasätts och utvärderas utifrån olika perspektiv. Sandgren framhåller däremot att klarläggandet av gällande rätt ofta utgör ett nödvändigt moment även i rättsanalytiskt arbete eftersom en sådan utgångspunkt möjliggör en efterföljande analys och värdering.¹⁶

Samtidigt menar Peczenik att rättsdogmatiken inte är att betrakta som en rent deskriptiv metod utan att den även innefattar normativa och värderande inslag. Enligt detta synsätt utvecklar rättsdogmatiken argument och ståndpunkter som både rättfärdigar och kritiserar olika delar av gällande rätt, varför den kan beskrivas som deskriptiv-normativ.¹⁷ Även Jareborg har framhållit att rättsdogmatisk argumentation inte utesluter ett vidgat kritiserande perspektiv utan kan innefatta överväganden som går utanför en snäv beskrivning av gällande rätt.¹⁸

Trots dessa mer inkluderande förståelser av rättsdogmatiken ansluter sig denna uppsats till Sandgrens snävare distinktion mellan metoderna. Uppsatsen utgår därmed från den *rättsanalytiska metoden* i den mening att rättens utformning och utveckling betraktas som föremål för analys och värdering, snarare än enbart beskrivning. Samtidigt erkänns att klarläggandet av

¹⁶ Sandgren (2025) s. 54–56.

¹⁷ Peczenik (2005) s. 250.

¹⁸ Jareborg (2004) s. 4.

gällande rätt kan utgöra en del av analysen, utan att detta innebär att uppsatsen metodologiskt positionerar sig som rättsdogmatisk.

Den rättsanalytiska metoden är väl lämpad för uppsatsen eftersom studien inte begränsas till att redogöra för innehållet i de nya straffbestämmelserna utan även omfattar en analys och värdering av de överväganden som ligger bakom kriminaliseringen. Metoden möjliggör därmed en prövning av lagstiftningens utformning i relation till *ultima ratio*, effektivitet och skyddsintresse. Vidare innefattar uppsatsen en jämförelse mellan den nya regleringen och tidigare gällande rätt. Jämförelsen syftar inte till att beskriva rättsutvecklingen utan till att möjliggöra en kritisk bedömning av om den nya lagstiftningen tillför något i förhållande till redan existerande straffrättsliga verktyg. Den rättsanalytiska metoden ger därmed, utifrån Sandgrens synvinkel, förutsättningar för att anlägga ett normativt perspektiv i uppsatsen.

1.3.2 WPR-analytisk metod

För att utreda regeringens syn på oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp kommer även en typ av diskursanalys att föras med utgångspunkt i proposition (prop.) 2024/25:189. Denna analys kommer att ta avstamp från Bacchi och Goodwins metod *What's the Problem Represented to be* (WPR). Det centrala begreppet inom WPR-analysen är problematisering. Begreppet kan förstås på två sätt: dels som en kritisk analys där något ifrågasätts, dels hur frågor görs till problem.¹⁹ Att kritiskt granska ett lagförslag innebär inte att konstatera att saker inte är bra som de är, utan att se vilka antaganden och etablerade sätt att tänka som de legitimerade samhällsaktörerna bygger sina resonemang på.²⁰

Modellen består av sju frågor. Den första frågan lyder: *Vad är problemet representerat att vara i ett specifikt material?* Målet med denna fråga är att identifiera en utgångspunkt för analysen. I en WPR-analys innebär det första steget att "arbeta bakåt" i materialet för att identifiera problemrepresentationen. Här utgår analysen från de uttalade lösningarna för att undersöka deras implicita problematisering(ar). Det betonas att politiska dokument ofta kan innehålla mer än en problemrepresentation. När denna fråga har besvarats finns en tydlig utgångspunkt för den fortsatta granskningen.²¹

Fråga två lyder: *Vilka underliggande antaganden eller förutsättningar finns representerade i problembeskrivningen?* Målen med denna fråga är flera. Det första som undersöks är hur just denna problemrepresentation var möjlig genom att identifiera de betydelser inom materialet, exempelvis antaganden, som behövde finnas på plats för att den skulle vara begriplig. Det andra som

¹⁹ Bacchi & Goodwin (2025) s. 18.

²⁰ Ibid s. 17.

²¹ Ibid s. 22–23.

undersöks är hur problemrepresentationen konstrueras och vilka begrepp och binära oppositioner den bygger på.²²

Den tredje frågan lyder: *Hur har denna representation av problemet kommit till?* Målet med denna fråga är att lyfta fram det stora antalet möjliga alternativa utvecklingsvägar med avsikt att ifrågasätta alla antaganden om att det som är speglar det som måste vara. Frågan kräver en kartläggning av de sedvänjor som producerar de identifierade problemrepresentationerna.²³

Fråga fyra lyder: *Vad lämnas oproblematiserat i problembeskrivningen? Var finns tystnaderna? Kan problemet bli konceptualiserat annorlunda?* Målet med denna fråga är att främja en kritisk granskning som uppmanar till att tänka annorlunda. Här uppmärksammas tystnader, det vill säga de delar som inte problematiseras inom problemrepresentationen, samt möjligheten att konceptualisera problemet på ett annat sätt. Analysen i fråga 2–3 förbereder grunden för denna fråga.²⁴

Den femte frågan lyder: *Vilka effekter (diskursiva, subjektiva och levda) blir producerade av representationen av problemet?* Målet med frågan är att dessa effekter bör förstås som implikationer snarare än mätbara resultat. Med utgångspunkt i den föregående frågan visar en analys av de diskursiva effekterna hur de referensramar som etableras av en viss problemrepresentation begränsar vad som kan tänkas och sägas. Subjektiva effekter belyser hur subjekt impliceras i problemrepresentationerna och formas till specifika typer av subjekt. Levda effekter betonar hur diskursiva och subjektiva effekter faktiskt tar sig uttryck i människors vardag. Frågan öppnar upp för reflektion kring det komplexa spektrum av konsekvenser som problematiseringar medför i olika sammanhang. Alla tidigare frågor i metoden utgör grunden för fråga 5.²⁵

Fråga sex lyder: *Hur och var har representationen av problemet producerats, spridits och försvarats? Hur har den eller kan den utmanas och ersättas?* Målet med denna fråga är att betona både existensen och möjligheten till motstånd. Å ena sidan synliggörs de strukturer som etablerar och legitimerar en viss problemrepresentation. Å andra sidan öppnar frågan för reflektion kring former av motstånd och motstyrning som utmanar, eller skulle kunna utmana, dominerande och auktoritativa problemrepresentationer. Materialet från fråga 2–4 utgör underlaget för denna del av analysen.²⁶

Det sjunde steget lyder: *Applicera denna lista av frågor på dina egna problembeskrivningar.* Målet med den sista ansatsen är att tillämpa de sex

²² Ibid s. 23–24.

²³ Ibid s. 24.

²⁴ Ibid s. 24–25.

²⁵ Ibid s. 25.

²⁶ Ibid s. 26.

frågorna på sina egna slutsatser och problemrepresentationer i syfte att utsätta sitt eget tänkande för kritisk granskning.²⁷

I uppsatsen används WPR-metodens fråga ett, två, fyra, fem och sex. Avgränsningen syftar till att upprätthålla en tydlig analytisk struktur och undvika upprepningar. Metoden är särskilt lämplig för denna uppsats eftersom den synliggör hur valet av problemrepresentation påverkar vilka rättsliga åtgärder som framstår som nödvändiga. Genom WPR-metoden kan det exempelvis analyseras hur kriminalisering framställs som den primära och mest väsentliga lösningen, medan alternativa åtgärder ges en mer underordnad roll. Detta skapar ett analytiskt underlag för den efterföljande normativa analysen i uppsatsen där kriminaliseringens legitimitet provas mot *ultima ratio*, effektivitet och skyddsintresseprincipen.

1.4 Material

Det material som ligger till grund för uppsatsen består huvudsakligen av rättsligt och rättspolitiskt material som belyser oskuldsnormen, straffrätt och kriminaliseringen av handlingarna. Den centrala utgångspunkten utgörs av den nya lagstiftningen om oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp genom ändringar i BrB samt könsstympningslagen. Dessa bestämmelser sätts i relation till tidigare gällande rätt i den mån lagstiftningen kunnat tillämpas på handlingarna som är föremål för strafflagstiftning.

Förarbeten utgör ett särskilt betydelsefullt material i uppsatsen. Proposition 2024/25:189 intar en väsentlig roll eftersom den innehåller regeringens problemformuleringar, motiv och överväganden i samband med införandet av de nya straffbestämmelserna. Förarbetet analyseras inte enbart som tolkningsunderlag, utan även som uttryck för de diskurser och normativa antaganden som präglar lagstiftarens förståelse av heder, oskuld och vårdens roll. I anslutning till detta beaktas även relevanta statliga utredningar, däribland SOU 2013:38 *Vad bör straffas?*, som används som referensram för de kriminaliseringsprinciper som aktualiseras i analysen. Som en del av den rättsanalytiska och WPR-analytiska ansatsen ingår även remissyttranden. Bland de remissinstanser som särskilt uppmärksammas finns Sveriges advokatsamfund och Folkhälsomyndigheten. Materialet används för att belysa eventuella underliggande konflikter och tystnader i lagstiftningsprocessen samt fungerar som referensram för de principer uppsatsen granskar. Remissyttrandena möjliggör även en analys av hur olika aktörer positionerar sig i den rättspolitiska diskussionen kring ämnet.

Doktrin utgör ett viktigt verktyg i uppsatsen. Wikans *Om heder*, Husseins *Heder och hedersvåld* och Noreés *När barnen tystnar: förtryck i hederns namn* ligger huvudsakligen till grund för beskrivningen av hedersbegreppet, oskuldsnormen och kollektiva bestraffningar. Dessutom används Shalhoub-

²⁷ Ibid.

Kevorkians *Imposition of virginity testing* och Crosby m.fl. *Virginity testing* som feministiska teoretiska stöd i redogörelsen. Slutligen inkluderas även straffrättslig litteratur för att redogöra för straffrätten som system och dess grundläggande principer om skyddsintresse, effektivitet och *ultima ratio*. Förutom svensk forskning såsom Jareborgs *Allmän kriminalrätt* och Lernerstedts avhandling *Kriminalisering: problem och principer* utgår uppsatsen från internationella redogörelser, däribland Lacey's *In search of criminal responsibility. ideas, interest and institutions* och Duffs *The realm of criminal law*.

1.5 Teoretiska utgångspunkter

Uppsatsens övergripande utgångspunkt i synen på straffrätten som system tar avstamp i Lacey och Duffs framställningar, såsom de redovisas i avsnitt 3.1. Mot denna bakgrund utgår uppsatsen från Duffs huvudprincip att en handling endast bör kriminaliseras om den utgör en offentlig orätt, det vill säga en handling som strider mot den civila ordningen. De principer som används i analysen: *ultima ratio*, effektivitet och skyddsintresse, förstås i detta sammanhang som kriterier för när staten bör ingripa straffrättsligt mot sådana handlingar. Analysen tar vidare sin utgångspunkt i den liberala uppfattningen att straffrätten bör utgöra en sista utväg och inte tillgripas när mindre ingripande åtgärder kan förebygga eller motverka det aktuella samhällsproblemet. I linje med detta betraktas sociala insatser, såsom stöd, hjälp och utbildning som mindre ingripande alternativ till kriminalisering.

Shalhoub-Kevorkians feministiska teori som betonar flexibilitet och nämns i avsnitt 2.3 används som utgångspunkt i analysen. Perspektivet innebär att handlingar i hedersrelaterade sammanhang måste tolkas i sin kontext. Detta möjliggör en analys av spänningen mellan skydd och självbestämmande och öppnar för att kriminalisering i vissa fall kan få konsekvenser som inte fullt ut beaktar kvinnors faktiska livsvillkor. Perspektivet stöds även av empirisk forskning som redovisas i samma avsnitt, bland annat av Crosby m.fl. En annan bärande utgångspunkt är att hälso- och sjukvården samt legitimerad vårdpersonal i Sverige kan erbjuda vård som är medicinskt säker och präglad av omsorg för kvinnans bästa. Detta ställs i kontrast till situationer där kvinnor söker sig till informella aktörer eller till vård utomlands. Uppsatsen utgår slutligen från påståendet att gemene man i regel inte läser lagen.

Ordet *hederskontext* avser i uppsatsen sociala sammanhang där individens handlingsutrymme i betydande utsträckning formas och begränsas av kollektiva hedersnormer. Begreppet *kvinnor* används genomgående utan åldersmässig avgränsning och omfattar således personer av kvinnligt kön i alla åldrar. För att undvika upprepning används ibland *handlingarna* som ett samlingsord för oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp. Som beteckning för den reform genom vilken bestämmelserna införts används emellanåt begreppet *kriminaliseringen* trots att det åsyftar samtliga paragrafer. Principerna om skyddsintresse och motstående intresse benämns stundtals enbart

som *skyddsintresseprincipen* då de är nära anslutna. Slutligen används ordet *oskuld* som synonymt med att inte ha debuterat sexuellt.

1.6 Forskningsläge

Forskningen om hedersrelaterat våld och förtryck i Sverige har vuxit fram i takt med att frågan fått ökad politisk och rättslig betydelse. Hussein fokuserar i sin forskning *Heder och hedersvåld* på frågan om hedersmord, hur dessa går till och hur man kan minska hedersförtryck i Sverige.²⁸ Wikan studerar i *Om heder* vad heder egentligen är, forskar på vissa särskilda hedersmord i Sverige och redogör för vilket hopp som finns för framtiden.²⁹ Även Brottsförebyggande rådet (Brå) bidrar i rapport 2019:10 till kunskapsläget genom att utreda frågor gällande tystnadskulturer vid brott inom hederskontexter samt i rapport 2012:1 beskriver polisens hantering av hedersrelaterat våld.³⁰

Forskning har även utvecklats kring konstruktionen av oskuld. En studie från Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) visar att kvinnor söker hjälp för oro relaterad till oskuld och heder. Denna forskning betonar även att föreställningen om mödomshinnan saknar medicinsk grund.³¹ Även internationella aktörer och konventioner, såsom Världshälsoorganisationen (WHO) och Kvinnokonventionen (CEDAW), fastslår att så kallade *virginity tests*, alltså oskuldskontroller, är ovetenskapliga och utgör en kränkning av de mänskliga rättigheterna. Sådana kontroller betraktas där som en form av könsbaserat våld.³² Feministisk forskning av Bay-Cheng i *The Agency Line* analyserar oskuld i relation till kvinnors autonomi och nyliberalism.³³ Detta resonemang ifrågasätts och vidareutvecklas av Tolman m.fl. i *Mobilizing Metaphor*.³⁴

Frågan om kriminaliseringens förutsättningar är sparsamt behandlad i svensk doktrin. Framträdande bidrag har däremot lämnats av Jareborg och Lernestedt. Jareborg redogör i *Allmän kriminalrätt* för syftet med kriminalisering och dess legitimitetsgrund, medan Lernestedt i *Kriminalisering: problem och principer* behandlar principerna för en restriktiv användning av straffrättsliga sanktioner.³⁵ Deras diskussioner och slutsatser om principerna för kriminalisering har sammanställts av Mari Heidenborg i SOU 2013:38 *Vad bör straffas?*.³⁶ Däremot finns en mer utbredd forskning inom det internationella

²⁸ Hussein (2017).

²⁹ Wikan (2019).

³⁰ Brå-rapport 2019:10; Brå-rapport 2012:1.

³¹ NCK-rapport 2011:2.

³² WHO (2018) s. 6–7, 9 & 10–11; CEDAW-kommitténs general recommendation nr 31 / CRC nr 18 (2014) punkt 3.8 & 5.

³³ Bay-Cheng (2015).

³⁴ Tolman m.fl. (2015).

³⁵ Jareborg (2001); Lernestedt (2003).

³⁶ Se särskilt SOU 2013:38 s. 424–439 och 498.

området gällande straffrättsligt ansvar från bland annat Lacey i *In search of criminal responsibility. ideas, interest and institutions*.³⁷

Annan forskning har även uppmärksammat spänningen mellan kriminalisering och förebyggande insatser. Brå framhåller i rapport 2021:15 att straffrättsliga åtgärder bör kombineras med utbildningsinsatser, särskilt kring relationer, sexualitet och samtycke bland unga.³⁸ WHO uppmanar, speciellt i fråga om oskuldskontroller, till införandet av lagstiftning som förbjuder utövningen. Därutöver framhålls vikten av utbildning för vårdpersonal avseende avsaknaden av medicinsk grund för kontroll av oskuld samt de skadliga konsekvenser som oskuldskontroller kan medföra. WHO betonar även behovet av informationskampanjer i samhällen i syfte att motverka myter om oskuld och sexualitet.³⁹

CEDAW uttrycker i ett rekommendationsbrev att lagstiftning måste kompletteras med konkreta åtgärder som möjliggör ett effektivt genomförande samt uppföljning och utvärdering. Kommittén betonar vidare att sjukvårdspersonal, lärare och andra yrkesgrupper intar en central roll i att upptäcka och rapportera fall av oskuldskontroller och liknande sedvänjor, vilket förutsätter särskilda regler och riktade utbildningsinsatser. Även om straffrättsliga påföljder är av betydelse understryker CEDAW att stater samtidigt måste säkerställa skydd mot repressalier samt erbjuda offer stöd, rehabilitering och tillgång till rättslig prövning.⁴⁰

Eftersom uppsatsen behandlar tre nya straffbestämmelser är den befintliga forskningen inom detta avgränsade område mycket begränsad, om inte obefintlig. Det saknas i dagsläget studier som analyserar följderna av den nya kriminaliseringen och dess potentiella risker. Uppsatsen avser därför att bidra med nya insikter och perspektiv som kan berika den vetenskapliga diskussionen och stimulera vidare forskning inom området.

1.7 Avgränsningar

Uppsatsen är avgränsad både materiellt och metodologiskt i syfte att möjliggöra en fördjupad analys om kriminaliseringen av handlingarna. Avgränsningarna är nödvändiga med hänsyn till uppsatsens fokus, tid och omfattning. Redogörelsen omfattar enbart de delar av prop. 2024/25:189 som avser oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp. Vidare utesluts statistiska och empiriska redogörelser om hur ofta handlingarna förekommer i praktiken. Påföljdsfrågor eller frågor om hur de nya bestämmelserna tillämpas faller också utanför uppsatsens fokus. Heder är ett komplext och

³⁷ Lacey (2016).

³⁸ Brå-rapport 2021:15.

³⁹ WHO (2018) s. 12 ff.

⁴⁰ CEDAW-kommitténs general recommendation nr 31 / CRC nr 18 (2014) punkt 7.2.

mångfacetterat fenomen, men i uppsatsen behandlas heder huvudsakligen i den mån begreppet är kopplat till kontroll av kvinnors sexualitet och oskuld.

Den straffrättsliga analysen är vidare avgränsad till ett urval kriminaliseringsprinciper. Uppsatsen tar förutom diskussionen om *ultima ratio* avstamp i tre principer som identifierats i SOU 2013:38 och återges nedan:

De grundläggande kriterier som ska vara uppfyllda för att kriminalisering ska övervägas kan sammanfattas enligt följande:

1. Det tänkta straffbudet måste avse ett identifierat och konkretiserat intresse som är skyddsvärt (godtagbart skyddsintresse).
2. Det beteende som avses bli kriminaliserat måste kunna orsaka skada eller fara för skada på skyddsintresset.
3. Endast den som har visat skuld – varit klandervärd – bör träffas av straffansvar, vilket innebär att kriminaliseringen inte får äventyra tillämpningen av skuldprincipen.
4. Det får inte finnas något tillräckligt värdefullt motstående intresse.
5. Det får inte finnas någon alternativ metod som är tillräckligt effektiv för att komma till rätta med det oönskade beteendet. De överväganden som bör göras i fråga om detta kriterium är följande:
 - a. Finns det redan en handlingsdirigerande regel som är tillräckligt effektiv för att motverka det oönskade beteendet?
 - b. Om en handlingsdirigerande regel behöver införas – kan beteendet motverkas tillräckligt effektivt med en regel som inte är repressiv (t.ex. en civilrättslig regel om skadestånd)?
 - c. Om det är nödvändigt att införa en repressiv handlingsdirigerande regel för att motverka det oönskade beteendet ska i första hand vite, sanktionsavgift eller återkallelse av tillstånd övervägas. Straff bör väljas i sista hand.⁴¹

Med utgångspunkt i den struktur som presenteras i SOU 2013:38 behandlar uppsatsen principerna om skyddsintresse och motstående intresse (punkt 1 och 4) samt effektivitet (punkt 5), där specifikt kriterium 5 a som rör straffrättens handlingsdirigerande funktion berörs. Principen om skada (punkt 2) utesluts från uppsatsens analys. Trots att principen hade aktualiserat intressanta frågor om skadenivå, paternalism eller avståndet mellan handling och en direkt kränkning av skyddsintresset, är avgränsningen nödvändig för

⁴¹ Citerat direkt från SOU 2013:38 s. 498.

uppsatsens omfång. En bedömning har gjorts utifrån vilka principer som aktualiserats vid kritik mot lagstiftningsprocessen från remissinstansernas sida, vilket inte varit fallet för denna princip. Skuldprincipen (punkt 3) behandlas inte heller i uppsatsen. Detta motiveras av att en analys av skuldprincipen i första hand rör frågan om *hur* en kriminalisering bör utformas, medan denna uppsats fokuserar på principer som avser *när* en kriminalisering bör ske, varför det faller längre ifrån uppsatsens huvudsakliga syfte.

Dessutom begränsas behandlingen av kriterium 5 till punkt a. Uppsatsen stannar vid en analys av kriminaliseringens handlingsdirigerande funktion eftersom det, som uppsatsen kommer att visa, redan före reformen funnits mer allmänt hållna straffbestämmelser som i viss mån varit tillämpliga på de aktuella handlingarna. Övriga delar av punkt 5 behandlas alltså inte. Behandlingen av kriterium 5 a innebär emellertid inte en fullständig effektivitetsanalys av redan befintlig lagstiftning. Principen tillämpas därmed inte i exakt den mening som återges i SOU 2013:38, då fokus i stället ligger på om den nya kriminaliseringen tillför sådana effektivitetsvinster att de kan motiveras trots att det redan finns handlingsdirigerande regler. I effektivitetsargumentationen utesluts frågor om brottskonkurrens.

Slutligen vad gäller den straffrättsliga doktrinen har ett urval gjorts i förhållande till viss internationell forskning samt Jareborg och Lernerstedts framställningar. Principerna som har valts redovisas inte uttömmande, utan presenteras och diskuteras i den utsträckning som krävs för att de ska vara tillämpliga på uppsatsens analys av kriminaliseringen. Framställningen är därmed anpassad till uppsatsens fokus och syfte, snarare än till en uttömmande redogörelse för straffrättslig teori.

1.8 Disposition

Uppsatsen är disponerad för att möjliggöra en successiv fördjupning i frågan om kriminaliseringen av oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp. Strukturen rör sig från en kontextualiserande och redogörande framställning, via en analys av lagstiftarens problemformuleringar, till en normativ prövning av kriminaliseringen utifrån straffrättsliga principer.

I kapitel 2 ges en deskriptiv framställning av hedersnormer och hedersrelaterad brottslighet. Kapitlet syftar till att lyfta fram den sociala och normativa kontext inom vilken oskuldsnormen verkar och är av central betydelse för att synliggöra varför just oskuldsnormen har kommit att uppfattas som ett straffrättsligt problem.

I kapitel 3 presenteras de kriminaliseringsprinciper som ligger till grund för den normativa analysen. Kapitlet inleds med en mer allmän redogörelse om straffrätten som system och syftet med kriminalisering, följt av en redogörelse för dess principer. Principen om *ultima ratio* beskrivs först eftersom denna fungerar som en övergripande ram för bedömningen av straffrättens

legitimitet. Därefter behandlas effektivitetsprincipen, följt av principerna om skyddsintresse och motstående intresse.

Att effektivitetsprincipen behandlas direkt efter *ultima ratio*, trots att den i SOU 2013:38 presenteras efter skyddsintresse och skada, motiveras av dispositionsmässiga skäl. Principerna är nära sammankopplade då båda berör frågan om straffrätten bör användas över huvud taget eller om andra styrmedel är att föredra. Genom att först klargöra straffrättens funktion som ett sista medel skapas en logisk övergång till frågan om kriminaliseringen faktiskt tillför något i förhållande till redan befintlig reglering. Principerna om skyddsintresse och motstående intresse behandlas i samma avsnitt eftersom de båda rör avvägningen mellan det intresse som avses skyddas och andra legitima intressen som kan påverkas av kriminaliseringen.

I kapitel 4 behandlas regeringens åtgärder och överväganden som aktualiserats i relation till oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp. Dessutom redogörs för de invändningar som framförts av remissinstanser i relation till lagstiftningen. I den senare delen av kapitlet följer avsnitten samma struktur där den nya straffbestämmelsen först beskrivs, följt av en redogörelse för hur motsvarande handlingar tidigare hanterats inom det straffrättsliga systemet. Denna uppdelning möjliggör en jämförande analys av rättsläget före och efter reformen och lägger grunden för den senare analysen.

I kapitel 5 genomförs en WPR-analys där lagstiftarens problemrepresentationer identifieras och analyseras för att utreda uppsatsens första frågeställning. Kapitlet synliggör bland annat de normer och antaganden som ligger till grund för kriminaliseringen genom att undersöka hur problem formuleras i propositionen, vilka lösningar som föreslås och vilka konsekvenser dessa representationer kan få. WPR-analysen fungerar därmed, som tidigare nämnts, som ett analytiskt underlag för den efterföljande normativa prövningen.

I kapitel 6 genomförs den straffrättsliga normativa analysen för att besvara uppsatsens andra frågeställning. Med utgångspunkt i de problemrepresentationer som identifierats i kapitel 5 prövas kriminaliseringen mot de valda kriminaliseringsprinciperna. Analysen fokuserar särskilt på principen om *ultima ratio* och effektivitetsprincipen samt på frågan om kriminaliseringen avser ett godtagbart skyddsintresse utan att åsidosätta tillräckligt skyddsvärda motstående intressen. Inom prövningen av *ultima ratio* analyseras även mer allmänna överväganden gällande syftet med kriminalisering.

I kapitel 7 sammanfattas uppsatsens centrala resultat och slutsatser. Kapitlet syftar även till att knyta samman de två analyserna och därigenom besvara uppsatsens tredje frågeställning.

2 Hedersnormer och hedersrelaterad brottslighet

2.1 Definition och kännetecken

Begreppet heder har historiskt haft en positiv laddning och har förknippats med individens integritet, anseende och sociala status. Samtidigt har hedersbegreppet rymt både makt och lidande eftersom andra individer ofta har fått bära konsekvenserna av en persons eller familjs strävan efter att upprätthålla sin heder.⁴² Traditionellt har heder tillskrivits män, medan kvinnor i stället har förknippats med skam. Mannens heder har ofta ansetts vara beroende av kvinnans beteende, särskilt hennes sexualitet, vilket har inneburit att kvinnor har förväntats bära och upprätthålla familjens eller släktens heder.⁴³ Polis- och Åklagarmyndighet använder en gemensam definition för hedersrelaterad brottslighet enligt vilken sådan brottslighet avser brott som helt eller delvis begås för att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grups anseende utifrån en föreställning om heder.⁴⁴ Denna typ av brottslighet präglas inte sällan av en tystnadskultur i förhållande till myndigheter, vilket leder till ett svårt utredningsläge.⁴⁵

Hedersrelaterad brottslighet förekommer främst inom patriarkala sammanhang och kännetecknas av sin kollektiva prägel. Det som uppfattas klandervärt bestraffas ofta gemensamt av familjen eller släkten.⁴⁶ Heder förstås i dessa sammanhang som ett binärt tillstånd: antingen anses den vara intakt eller helt förlorad. Vid hedersrelaterad brottslighet kan återupprättandet av hedern förstås som att familjen eller släkten undanröjer det som uppfattas utgöra det minsta hotet mot den kollektiva hedern. Exempelvis vad gäller hedersmord beskriver Norée att man kan se det som att gärningspersonen amputerar en kroppsdel som hotar hela kroppens överlevnad.⁴⁷

En central skillnad mellan hedersrelaterat våld och andra former av våld i nära relationer är att det hedersrelaterade våldet ofta är kollektivt sanktionerat, socialt accepterat inom den aktuella kontexten och planerat under en längre tid.⁴⁸ Den som ställs inför rätta för denna typ av brottslighet kan även i vissa fall uppvisa stolthet snarare än ånger, vilket förklaras med att gärningspersonen betraktas som en hjälte inom kollektivet då denne anses ha återupprättat den heder som tidigare gått förlorad. Hedersmord skiljer sig från affekt- och svartsjukesrelaterade mord genom att gärningsmannen vanligtvis inte agerar

⁴² Wikan (2019) s. 9; Hussein (2017) s. 329.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Polismyndigheten, tillsynsrapport 2025:3. Mer information om definitionen och dess bakgrund finns att tillgå i SOU 2020:57.

⁴⁵ Prop. 2024/25:189 s. 18.

⁴⁶ Norée (2022) s. 43.

⁴⁷ Ibid s. 45.

⁴⁸ Ibid s. 64.

under påverkan av alkohol eller droger. Gärningsmannen betraktas inte heller som psykiskt sjuk eller avvikande, utan uppfattar handlingen som rationell och pliktmässig.⁴⁹

Heder är i första hand ett kulturellt snarare än ett religiöst fenomen, även om religion och kultur ofta samspelar.⁵⁰ Våld och förtryck i hederns namn har således inte sitt ursprung i en specifik religion, utan i djupt rotade traditioner som präglas av ett kollektivt hedersimperativ. När denna kollektiva vilja legitimerar våld och övergrepp blir den särskilt destruktiv och drabbar i hög grad den mest utsatta.⁵¹ Förekomsten av hedersnormer har i forskningen ofta kopplats till faktorer såsom fattigdom, bristande välfärd, patriarkala maktstrukturer, låg utbildningsnivå och begränsad upplysning. Det är däremot enligt Wikan viktigt att understryka att dessa normer inte är generella inom någon specifik folkgrupp utan varierar betydligt inom och mellan samhällen.⁵²

Familjen eller släkten fungerar i dessa sammanhang som ett hierarkiskt kollektiv där individens intressen underordnas gruppens.⁵³ Kollektivet kan omfatta allt från ett mindre familjenätverk till mycket stora släktgemenskaper med tiotusentals personer, ofta utan geografiska begränsningar.⁵⁴ Strukturen kan illustreras som en pyramid där gruppen står över individen, män över kvinnor, äldre över yngre och där unga kvinnor har minst handlingsutrymme.⁵⁵ Migration kan i vissa fall förstärka hedersnormer. Föräldrar som invandrat till Sverige kan utöva en strängare kontroll över sina barn än de tidigare gjort i hemlandet, särskilt om de upplever social marginalisering. När barnen på grund av skolan snabbare anpassar sig till det svenska samhället än sina föräldrar kan detta uppfattas som ett hot mot rådande normsystem, vilket i sin tur kan leda till ökade restriktioner och kontrollåtgärder.⁵⁶

2.2 Oskuldsnormen som central hedersnorm

Den mest centrala normen inom hederskulturer är kravet på kvinnans oskuld.⁵⁷ Begreppet oskuld är i sig otydligt eftersom dess motsats antyder skuld eller moraliskt fel. I hederskontexter kopplas skuld främst till kvinnans sexuella erfarenheter, vilka ofta definieras snävt som penetrerande heterosexuella samlag. Heder binds därmed starkt till kvinnans sexualitet, vilket medför att kvinnor förväntas leva under kontinuerlig kontroll i syfte att förhindra både sexuella relationer utanför äktenskapet, våldtäkter, incest eller relationer som avviker från heteronormen. Kvinnan betraktas inom detta normsystem som oförmögen att själv kontrollera sin sexualitet då hon anses vara styrd av

⁴⁹ SOU 2020:57 s. 108; Wikan (2019) s. 263.

⁵⁰ Norée (2022) s. 76.

⁵¹ Wikan (2019) s. 20.

⁵² Ibid s. 27 & 29.

⁵³ SOU 2014:49 s. 216.

⁵⁴ Wikan (2019) s. 17; Hussein (2017) s. 35 & 53.

⁵⁵ Norée (2022) s. 47–48.

⁵⁶ Ibid s. 73.

⁵⁷ SOU 2020:57 s. 104.

känslor, vilket legitimerar mannens ansvar att utöva övervakning och kontroll.⁵⁸

Mannens kropp förstås symboliskt som sluten, medan kvinnans betraktas som öppen och därmed möjlig att förörena. Detta synsätt bidrar till att framställa kvinnan som opålitlig och sexuellt drivstyrd, vilket ytterligare förstärker föreställningen om behovet av kontroll. Samtidigt socialiseras män in i att betrakta kvinnor som erotiska objekt och att utveckla ägandekänslor, särskilt gentemot kvinnorna i den egna familjen. För att säkerställa att kvinnor förblir kyska fram till äktenskapet övervakas de hårt och i vissa patriarkala sammanhang förekommer könsstympning eller hopsömnad av blygdläpparna som ett sätt att garantera oskuld.⁵⁹

Hela familjens anseende anses vila på kvinnans sexuella beteende.⁶⁰ Eftersom kravet på oskuld är absolut får kvinnan inte göra något som ens tillfälligt kan väcka misstankar om att oskulden äventyrats, exempelvis att vistas ute ensam.⁶¹ Kvinnor förväntas således ha en intakt mödomshinna vid äktenskapets ingående och oskulden betraktas som hela familjens ansvar, i synnerhet männens som ges mandat att bestämma över kvinnans kropp. Även pojkar eller män som observerats i sällskap med kvinnan kan bli föremål för sanktioner från hennes familj eller släkt.⁶² Samtidigt råder en tydlig dubbelmoral inom hederskulturer då män ofta tillåts sexuella relationer före äktenskapet, medan kvinnors sexualitet kontrolleras. Hedern är därmed direkt sammanknuten till kvinnans sexualitet och det kan i vissa fall vara livshotande för en ung kvinna att vara kär eller ha en pojkvän.⁶³

Kvinnor placeras i en strikt motsättning: antingen betraktas de som rena och oskuldsfulla eller så stämplas de som befläckade "horor". Något mellanläge existerar inte. För att kontrollera kvinnans oskuld vid giftermål förekommer i vissa fall mödomsprov där blod på lakanen efter bröllopsnatten betraktas som bevis på hennes ärbardhet. Det blir särskilt problematiskt när en kvinna betraktas som icke-oskuld på grund av föreställningar om mödomshinnan, trots att hon inte haft något sexuellt umgänge. Kvinnor som haft samlag före äktenskapet söker sig på grund av dessa lakantest i vissa fall i desperation till gynekologiska kliniker för att försöka klara testet och därigenom undvika hedersrelaterat våld och i värsta fall hedersmord.⁶⁴

Ghadimi har visat att ungdomar som accepterar föreställningar som upprätthåller en oskuldskontext löper en ökad risk för försämrad sexuell hälsa. Hon framhåller att detta utgör en särskilt viktig fråga inom skolans

⁵⁸ Hussein (2017) s. 46.

⁵⁹ Ibid s. 47.

⁶⁰ Prop. 2019/20:131 s. 24.

⁶¹ Swanberg (2002) s. 87.

⁶² Norée (2022) s. 49 och 51–52.

⁶³ Ibid s. 59.

⁶⁴ Hussein (2017) s. 47 & 49.

samlevnadsundervisning då omkring var tredje högstadieelev med utländsk bakgrund instämmer i att en kvinna bör vara oskuld och att föräldrar har rätt att bestämma att deras dotter ska vara oskuld när hon gifter sig.⁶⁵ Forskning visar att en positiv sexuell hälsa hos ungdomar förutsätter att de ges möjlighet att utveckla kritiska perspektiv till traditionella föreställningar om kvinnlig sexualitet. Vidare framgår att positiva sexuella erfarenheter kännetecknas av att kunna avvakta när man inte är redo och att ta initiativ när man är det. Samtidigt kan normer och tabun kring kvinnlig lust begränsa möjligheterna att uppnå sådana erfarenheter. Studien visar också att metaforer, såsom att "ge bort sin oskuld" som en gåva, kan skapa press och skam. En mer gynnsam förståelse är i stället att se oskulden som en del av att växa upp.⁶⁶

Att förändra normer kring oskuldshandlingar är komplext och kräver att det drivs inifrån samhällets egna aktörer. Tidigare försök att förändra kulturella normer har i stort varit oframgångsrika, vilket visar att insatser måste anpassas till lokala förhållanden, inklusive samhällsstrukturer och könsnormer. Samarbete med lokala religiösa ledare är centralt och utbildning om risker bör ske till lokala aktörer.⁶⁷

2.3 Sanktioner som upprätthåller oskuldsnormen

Det hedersrelaterade förtrycket rättfärdigas genom oförhandlingsbara hedersnormer, vilka innebär att hedern anses gå förlorad om dessa normer bryts. Parallellt existerar särskilda hederskoder som anger vilka handlingar som krävs för att återvinna eller återupprätta hedern när den uppfattas som hotad.⁶⁸ Normsystemen är uppbyggda på kollektiva, hierarkiska, patriarkala, konservativa och heteronormativa tankesätt, vilka återfinns inom flera kulturella och religiösa grupper.⁶⁹ Sexualitet betraktas inte som en individuell angelägenhet utan som en fråga som berör hela familjen eller släkten. Sexuella relationer utanför äktenskapet är förbjudna och överträdelser ska bestraffas. För män kan bestraffningen ske bakom stängda dörrar, medan det för kvinnor som regel sker offentligt. Syftet med bestraffningen är att fungera avskräckande och visa omgivningen konsekvenserna av att bryta mot normerna. Förövare kan även hota att föra bort den som ska bestraffas till ett annat land, dels för att undgå straffansvar, dels för att försvåra möjligheten för offret att få skydd.⁷⁰ I detta sammanhang kan det räcka med att ett rykte sprids för att sanktioner ska aktualiseras, oavsett om uppgifterna är riktiga eller inte.⁷¹

Besträffningarna kan ta sig många uttryck, såsom nedsättande tillmälen, förföljelse, bevakning och kontroll, nedspottning, hot om bortförande till

⁶⁵ Ghadimi (2007) s. 41–42.

⁶⁶ Kelly (2010) s. 486–488.

⁶⁷ Crosby m.fl. (2020) s. 5–6.

⁶⁸ Norée (2022) s. 33.

⁶⁹ SOU 2014:49 s. 216.

⁷⁰ Norée (2022) s. 44–45.

⁷¹ Ghadimi (2007) s. 24.

hemlandet, begränsning av livsutrymme eller handlingsfrihet, bortförande med färdmedel mot vilja, instängning eller inlåsnig, uppmaningar att begå självmord, misshandel med tillhyggen, äktenskapstvång eller barnäktenskapsbrott, könsstympning samt hedersmord i de mest extrema fallen.⁷² Sanktioner kan även riktas mot kvinnor som utsatts för sexuellt våld. I dessa fall förklaras våldtäkten med att kvinnan anses ha betett sig utmanande och därmed misslyckats med att bevara den hedersnorm som råder inom kulturen, det vill säga att under alla omständigheter försvara sin oskuld.⁷³ Det är då i regel mannen som förväntas reagera och sanktionera överträdelser av oskuldsnormen. Genom att agera anses han visa självrespekt och därmed återupprätta familjens eller släktens heder.⁷⁴ Samtidigt är det vanligt att hela släkten är delaktig i planeringen och organiseringen av bestraffningarna.⁷⁵

Vissa medicinska institut vet att kvinnan riskerar att bli allvarligt straffad om hon inte kan garantera sin sexuella oskuld och utför därför oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp.⁷⁶ En studie visar att även när kvinnan själv efterfrågar en sådan handling är frivilligheten inte alltid självklar eftersom beslutet kan präglas av yttre krav och förväntningar. Detta riskerar att leda till en känsla av maktlöshet och förnedring. Samtidigt betonas att kvinnan har en autonom rätt att, likt andra ingrepp, begära genitala undersökningar eller ingrepp. I praktiken måste detta även förstås i ljuset av en patriarkal kontext där kvinnors handlingsutrymme ofta redan är begränsat. Att ytterligare inskränka denna autonomi kan utsätta henne för bestraffningar och därför bör kliniker noggrant väga dessa risker mot de potentiella nackdelarna med att genomföra åtgärden.⁷⁷

Kvinnor som lever i hederskontexten har i en studie bevitnat att det skulle vara rent oetiskt att neka en kvinna från dessa ingrepp om hon befinner sig i fara, då det betraktas som en fråga om liv och död.⁷⁸ Även Shalhoub-Kevorkian framhåller att sådana handlingar i vissa kontexter kan fungera som strategier för att undvika dödligt våld mot kvinnor. Hon förespråkar en mer flexibel form av feminism som tar hänsyn till specifika sammanhang utan att falla in i en förenklad uppdelning mellan progressivt och regressivt eller mellan "vi" och "dem".⁷⁹

⁷² Norée (2022) s. 57–58.

⁷³ Hussein (2017) s. 50; Wikan (2019) s. 11.

⁷⁴ Hussein (2017) s. 52.

⁷⁵ SOU 2020:57 s. 108.

⁷⁶ Juth m.fl. (2013) s. 2.

⁷⁷ Crosby m.fl. (2020) s. 3.

⁷⁸ Christianson & Eriksson (2025) s. 3649.

⁷⁹ Shalhoub-Kevorkian (2004) s. 1190.

3 När bör en kriminalisering ske?

3.1 Straffrätten som system

Straffrättsligt ansvar kan förstås som mer än enbart ett system av regler och principer. Det omfattar även de normativa idéer som ger reglerna mening och legitimitet samt de institutionella strukturer som möjliggör deras tillämpning i praktiken.⁸⁰ För att förstå vad straffrätten är och hur den används framhåller Lacey att straffrättsligt ansvar fyller två centrala funktioner: legitimering och samordning. Föreställningar om ansvar bidrar dels till att rättfärdiga straffrätten som ett uttryck för statlig maktutövning, dels till att möjliggöra styrning av socialt beteende genom att ange vilka handlingar och vilken kunskap som krävs för ansvar.⁸¹ Samtidigt formas straffrätten av tre övergripande faktorer: idéer, intressen och institutioner, vilka påverkar både hur ansvar förstås och vilken roll det tilldelas i rättssystemet.⁸²

Idéer avser de dominerande uppfattningarna om ansvar och dess innebörd. Här har särskilt tre föreställningar varit centrala: karaktär, kapacitet och utfall. Karaktär innebär ett synsätt där straffrätten knyts till individens personlighet och identitet, kapacitet betonar individens handlingsförmåga och möjlighet till självbestämmande, medan utfall fokuserar på de samhälleliga skador och risker som brott ger upphov till.⁸³ Intressen avser de maktstrukturer och resursfördelningar som påverkar vilka handlingar som kriminaliseras och hur detta sker. Lacey identifierar här flera former av makt, däribland kulturell eller symbolisk makt som rör hur föreställningar om ansvar kan reproducera stereotyper kopplade till exempelvis kön, klass och etnicitet. Även politisk makt innefattas där kriminalisering kan användas som ett medel för att formulera och upprätthålla en viss bild av den civila ordningen samt för att vinna och befästa politiskt stöd.⁸⁴ Institutioner omfattar de aktörer och strukturer genom vilka straffrätten verkar, såsom domstolar, myndigheter och det övriga rättsväsendet. Makt- och intressestrukturer existerar därmed inte i det abstrakta utan tar form genom institutionella ramverk. Dessa strukturer har förändrats över tid och därigenom påverkat hur straffrättens legitimerande och samordnande funktioner kan utövas.⁸⁵

Sammantaget är idéer, intressen och institutioner ömsesidigt beroende av varandra, vilket innebär att även synen på ansvar och kriminalisering är föränderlig.⁸⁶ Samtidigt är straffrättens faktiska funktion beroende av ett samspel med sociala normer. Enskilda individer fungerar i praktiken som en första ”grindvakt” genom att avgöra vilka handlingar som uppmärksammas

⁸⁰ Lacey (2016) s. 1.

⁸¹ Ibid s. 25.

⁸² Ibid s. 2–3.

⁸³ Ibid s. 26.

⁸⁴ Ibid s. 83–88.

⁸⁵ Ibid s. 107–110.

⁸⁶ Ibid s. 2–4.

och rapporteras och därmed blir föremål för rättslig prövning. När rättens normer inte överensstämmer med rådande samhällsnormer påverkas därför både efterlevnad och tillämpning.⁸⁷

Mot denna bakgrund framhåller Duff att straffrätten måste förstås i sitt historiska och sociala sammanhang. Straffrättslig teori tar sin utgångspunkt i ett redan existerande system av institutioner och utövare, format av specifika politiska och intellektuella kontexter. Straffrätten kan därmed inte analyseras som ett abstrakt och tidlöst system, utan måste förstås som ett historiskt framvuxet fenomen. Samtidigt är detta system inte givet och kan analyseras samt kritiskt granskas genom så kallad immanent kritik där dess egna värden och anspråk används som utgångspunkt för utvärdering.⁸⁸

Duff beskriver vidare straffrätten som en särskild typ av rättslig institution bestående av tre centrala dimensioner: den materiella rätten som definierar vilka handlingar som utgör offentliga orätter, den straffrättsliga processen genom vilken individer kallas att svara för dessa handlingar samt straffet.⁸⁹ Straffrättens roll kan därmed förstås som att upprätthålla och delvis bilda den civila ordningen genom att reglera vad som betraktas som offentlig orätt. Begreppet offentlig orätt avser handlingar som bryter mot denna ordning, vilken i sin tur utgörs av samhällets normativa struktur och de värden genom vilka det definierar sig självt. Den civila ordningen kommer delvis till uttryck i formella dokument, såsom konstitutioner, men är också inbäddad i statens institutioner och i medborgarnas gemensamma förståelse av sitt samhällsliv.⁹⁰ Mot denna bakgrund kan straffrättens centrala funktioner sammanfattas som att uttrycka samhällets grundläggande värderingar, definiera vad medborgare kan förvänta sig av varandra samt tillhandahålla en offentlig process för att pröva påstådda överträdelser.⁹¹

3.2 Syftet med kriminalisering

Det framförs ofta och särskilt i den politiska debatten krav på hårdare tag, vilket tar sig uttryck i förslag om att kriminalisera fler handlingar, höja straffskalorna och tillämpa strängare påföljder i rättstillämpningen.⁹² Kriminalisering är ytterst ett resultat av politiska ställningstaganden eftersom naturen i sig inte känner till några brott eller brottslingar och frågan om varför moderna samhällen väljer att kriminalisera vissa handlingar kan besvaras på olika sätt beroende på ideologisk utgångspunkt.⁹³

⁸⁷ Ibid s. 18.

⁸⁸ Duff (2018) s. 3–4.

⁸⁹ Ibid s. 50.

⁹⁰ Ibid s. 7 & 230–231.

⁹¹ Ibid s. 7–8.

⁹² Ågren (2023) s. 13.

⁹³ Jareborg (2001) s. 45.

Traditionellt skiljer man mellan absoluta och relativa straffteorier. De absoluta straffteorierna kännetecknas av talionsprincipen, öga för öga och tand för tand, som utgår från föreställningen att straffet är en nödvändig och självklar rättsföljd av det begångna brottet. De relativa straffteorierna kännetecknas av att straffet motiveras av sitt praktiska syfte, nämligen att förebygga brottslighet.⁹⁴ Jareborg menar däremot att begreppet brottsförebyggande i strikt mening är missvisande som motiv för kriminalisering. Utan kriminalisering existerar inga brott. I realiteten åstadkommer kriminaliseringen att lagens straffhot används för att påverka individers handlande i en önskvärd riktning. Det primära syftet med kriminalisering är således att avskräcka människor från vissa beteenden. Straffrättens existens har därutöver en moralbindande effekt genom att den bidrar till att forma medborgarnas uppfattningar om rätt och orätt. På så sätt kan kriminalisering sägas ha ett allmänpreventivt syfte till följd av att en person avstår från att begå brott på grund av rädsla för straffet.⁹⁵

Även straffrättens symboliska funktion har viss betydelse eftersom kriminalisering markerar att en viss gärning betraktas som socialt oacceptabel. Denna symbolfunktion är dock inte tillräcklig i sig för att legitimera kriminalisering, särskilt med tanke på risken för ett överutnyttjande av straffrätten.⁹⁶ Ågren problematiserar uppfattningen att straffets symboliska funktion kräver att brottslingen utsätts för lidande. Om straffet endast ska uttrycka ett normativt budskap framstår det som obefogat att utforma straff som samtidigt är kostsamma för samhället och ingripande för den enskilde.⁹⁷ Enligt Lernestedt präglas den politiska diskussionen av en övertro på straffrättens signalvärde. I sin nuvarande utformning menar han att straffrätten inte är kapabel att förmedla så klara och entydiga budskap som politiken i dag tycks vilja uppnå.⁹⁸

Ytterligare problem med symbolisk lagstiftning kan exemplifieras med könsstympningslagstiftningen. Lernestedt ifrågasätter att en symbolisk prickning av klitoris utan fysiska men, men utförd i en ”rätt” kulturell kontext med syfte att utöva makt och kontroll, idag kan omfattas av straffbestämmelsen. Samtidigt står mer omfattande ingrepp som sannolikt också kan ifrågasättas utanför det kriminaliserade området utan större debatt. Exempelvis betraktas icke-medicinska ingrepp på eller borttagning av blygdläppar i Sverige som förenliga med vetenskap och beprövad erfarenhet, även om de inte är medicinskt motiverade. Vad som för svenska kvinnor ses som ett uttryck för personlig frihet, kosmetisk blygdläppsforminsknings, skulle i ett annat perspektiv kunna tolkas som ett uttryck för strukturellt samhälleligt förtryck.⁹⁹

⁹⁴ Ågren (2023) s. 19.

⁹⁵ Jareborg (2001) s. 47; Ågren (2023) s. 21.

⁹⁶ Jareborg (2001) s. 48.

⁹⁷ Ågren (2023) s. 21.

⁹⁸ Lernestedt (2010) s. 271–272.

⁹⁹ Ibid s. 169 & 171.

Slutligen kan även individualpreventiva överväganden, det vill säga att avhålla den enskilde brottslingen från att begå nya brott, utgöra ett motiv för kriminalisering i ett modernt samhälle. Individualpreventionen har emellertid främst relevans i verkställighetsledet eftersom det enligt Jareborg framstår som närmast orimligt att hävda att kriminaliseringens syfte är att tillrättavisa den enskilde gärningspersonen.¹⁰⁰

3.3 Principer för kriminalisering

Inom den övergripande kategorin normer görs en distinktion mellan regler och principer. Regler sammanfaller vanligtvis men inte nödvändigtvis med den skrivna rätten, medan principer har en annan karaktär.¹⁰¹ När en viss specifik begränsning av straffrätten efterfrågas, förespråkas eller anses nödvändig hänvisas det ofta till existensen av någon princip som påstås stödja eller kräva en sådan begränsning.¹⁰²

Regler är, som Dworkin menar, tillämpliga på ett allt-eller-inget-sätt. Om de faktiska omständigheter som regeln förutsätter är uppfyllda är regeln antingen giltig och ska då tillämpas eller också är den ogiltig och saknar betydelse för avgörandet. Principer skiljer sig från regler genom att de inte fastställer ett bestämt, utfall utan snarare pekar i riktning mot ett visst avgörande. De kan vara relevanta i det enskilda fallet utan att ensamma avgöra utgången. Principer måste beaktas i beslutsprocessen men det är inte nödvändigt att låta dem vara utslagsgivande. Till skillnad från regler kan principer dessutom tillmätas olika vikt, vilket innebär att de kan vägas mot varandra i rättstillämpningen.¹⁰³

Som Jareborg uttryckte det är en rättsprincip alltid en rättsregel och till sin karaktär en böra-regel. En rättsprincip utgör därmed en rättsregel vars åsidosättande inte nödvändigtvis innebär att den anses överträdd.¹⁰⁴ Lacey framhåller att även när ett beteende kan förstås som ett offentligt klandervärt handlande följer inte därav att kriminalisering är det självklara eller mest ändamålsenliga svaret. Frågan om kriminalisering förutsätter i stället en avvägning mellan skäl som talar för respektive emot ett straffrättsligt ingripande.¹⁰⁵

Duff menar att den centrala utmaningen i moderna samhällen är att utveckla en principiellt förankrad straffrätt. Målet är inte en snävare reglering utan en som vilar på välgrundade principer. Dessa bör vara positiva snarare än enbart begränsande, vägledande men inte absoluta samt relativt "tunna", alltså formella snarare än materiella. Hans huvudprincip är som berörts ovan att en handling endast bör kriminaliseras om den utgör en offentlig orätt, det vill säga att den bryter mot den civila ordningen. För att avgöra detta måste vi

¹⁰⁰ Ågren (2023) s. 21; Jareborg (2001) s. 49.

¹⁰¹ Lernestedt (2003) s. 103–104.

¹⁰² Ibid s. 102.

¹⁰³ Dworkin (1977) s. 24 & 26–27.

¹⁰⁴ Jareborg (2006) s. 165.

¹⁰⁵ Lacey (2020) s. 308

däremot först ställa oss frågan varför just straffrätt ska användas i kontrast till andra åtgärder.¹⁰⁶ Mot denna bakgrund utgår uppsatsen ifrån att de nedanstående principerna ligger i linje med Duffs övergripande ansats.

3.3.1 Principen om *ultima ratio*

Ultima ratio innebär att kriminalisering ska användas i begränsad utsträckning och gärna som en sista utväg.¹⁰⁷ Melander framhåller att denna princip ligger nära proportionalitetsprincipen. Den sistnämnda innebär att de medel som används måste vara relevanta för att uppnå ett legitimt mål utifrån lämplighet och nödvändighet samt att de inte får innebära en oproportionerlig börda för individen. Proportionalitetsprincipen är därför relevant för *ultima ratio* eftersom båda principerna förutsätter att det minst ingripande alternativet väljs.¹⁰⁸ Om straffrätten tillämpas i första hand kallas det i stället för *sola ratio*.¹⁰⁹

Skälet till att straffrätten ska användas restriktivt har delvis att göra med individens frihet.¹¹⁰ Straff innebär att individen tillfogas skada eller lidande och får därför endast användas om det finns starka skäl som motiverar åtgärden.¹¹¹ Genom ett straffbud markerar staten att ett visst beteende är så pass klandervärt att de har legitimitet att ingripa med sitt yttersta maktmedel.¹¹² Även brottsrubriceringen har betydelse eftersom den kan påverka gärningspersonens framtida möjligheter, både faktiskt och symboliskt.¹¹³ Om man anser att individperspektivet inte är tillräckligt för att motivera straffrättens restriktivitet menar Lernestedt att även samhällsargument kan åberopas. Ett högt kriminaliseringstryck riskerar nämligen att urholka straffrättens fördömande budskap och kan dessutom praktiskt leda till en lägre uppklärningsgrad, även för de brott som anses särskilt viktiga att förebygga.¹¹⁴

Ultima ratio fungerar som en spärr mot överdriven kriminalisering.¹¹⁵ Överdriven kriminalisering innebär en påtaglig risk för att myndigheter till följd av otillräckliga resurser tvingas avstå från att ingripa mot brott, vilket i sin tur ofrånkomligen ger upphov till allmänhetens missnöje.¹¹⁶ Polisväsendet pressas hårt av kravet att spåra och lagföra endast en bråkdel av de överträdelser som begås samtidigt som principen att alla brott i praktiken ska

¹⁰⁶ Duff (2018) s. 5–6.

¹⁰⁷ Lernestedt (2003) s. 15.

¹⁰⁸ Melander (2013) s. 54–55.

¹⁰⁹ Jareborg (2006) s. 31.

¹¹⁰ Lernestedt (2003) s. 15.

¹¹¹ Jareborg (2006) s. 30.

¹¹² SOU 2013:38 s. 492.

¹¹³ Chalmers & Leverick (2008) s. 223 & 225.

¹¹⁴ Lernestedt (2003) s. 16.

¹¹⁵ Jareborg (2001) s. 46–47 & 53.

¹¹⁶ Asp m.fl. (2013) s. 43.

prioriteras extra kvarstår. Resultatet blir en spänd och resursknapp situation där avståndet mellan ideal och verklighet är stort.¹¹⁷

Alternativ till kriminalisering som bör övervägas innan principen anses uppfyllt kan vara exempelvis hjälp, stöd och utbildnings- eller informationsinsatser.¹¹⁸ Hanteringen av hedersrelaterad problematik bör enligt Lernestedt främst inriktas på förebyggande insatser som syftar till att förhindra att övergrepp överhuvudtaget äger rum. Han framhåller att sådana åtgärder svårligen genomförs på ett effektivt sätt genom straffrättsliga medel eftersom straffrätten i begränsad utsträckning kan bidra till att motverka de normsystem och hederskulturer som ligger bakom problematiken.¹¹⁹

3.3.2 Principen om effektivitet

Ett ytterligare krav för att en kriminalisering ska kunna anses legitim är att det inte finns någon alternativ åtgärd som är tillräckligt effektiv för att motverka det oönskade beteendet.¹²⁰ Om det beteende som avses att motverkas redan omfattas av ett befintligt straffbud bör någon ytterligare kriminalisering inte införas om det inte finns särskilda skäl, eftersom detta skulle innebära en otillbörlig dubblering. Den huvudsakliga anledningen till att undvika dubbla kriminaliseringar är att de riskerar att göra straffrättssystemet som helhet mindre överskådligt samt att följderna av att införa särskilda specialregleringar ofta är svåra att förutse.¹²¹

De särskilda skäl som kan göra en kriminalisering motiverad trots att beteendet redan omfattas av ett straffbud är enligt Jareborg att vinsterna är större än kostnaderna. Kostnaderna innebär kostnader för kontroll och lagföring inklusive det obehag, lidande och den skada som ett straffrättsligt ingripande kan medföra för den dömda och andra berörda. Om det är möjligt att genom ett relativt begränsat mått av tvång åstadkomma en betydande minskning av risken för allvarlig skada, kan ett ingripande förenat med straffhot framstå som effektivt.¹²² Med effektivitetsprincipen menar Lernestedt att gärningstyper som på förhand bedöms vara nästintill omöjliga att upptäcka eller lagföra kan sällas bort från dessa skäl.¹²³

Effektivitetskravet är därför nära kopplat till respektbegreppet. För det första kan ineffektiva straffbestämmelser leda till att allmänhetens respekt urholkas eftersom rädslan för lagföring och påföljd minskar vid låg brottsupptäcktsrisk och begränsade polisresurser. Straffbestämmelserna framstår då som tomma hot, vilket försvagar den avskräckande effekten. För det andra kan respekten minska om rättssystemet uppfattas som godtyckligt, ineffektivt eller orättvist.

¹¹⁷ Lernestedt (2003) s. 20.

¹¹⁸ Jareborg (2006) s. 23; Jfr Asp m.fl. (2013) s. 33 & 40.

¹¹⁹ Lernestedt (2010) s. 244–245.

¹²⁰ SOU 2013:38 s. 498.

¹²¹ Ibid s. 493–494.

¹²² Jareborg (2001) s. 54.

¹²³ Lernestedt (2003) s. 314.

Principen är alltså knuten till *ultima ratio*-tanken.¹²⁴ Jareborg och Zila framhåller dessutom att det avgörande inte är att varje enskild kriminalisering är effektiv i sig utan snarare att straffrättssystemet som helhet uppvisar en viss grad av effektivitet. Man kan därför avstå från att kriminalisera om bestämmelsen kan antas bli verkningslös.¹²⁵

Duff kritiserar inte bara mängden kriminaliseringar i dagens samhälle utan även kvalitén i de beslutsprocesser som leder till att nya brott skapas. Problemet ligger alltså inte ensamt i att vi kriminaliserar för många handlingar, utan att vi skapar en straffrätt som är såpass omfattande att den ej kan tillämpas med rimlig rättvisa och effektivitet utan att besluten om kriminalisering har blivit, eller kanske även alltid har varit, oprincipiella.¹²⁶ Vad gäller just straffrättslig reglering av hedersrelaterad brottslighet problematiserar Lernestedt hur motivet bakom gärningen effektivt ska fastställas. Frågan är hur man med någon större säkerhet kan avgöra om en person, även om denne formellt anses tillhöra en viss kultur, faktiskt handlat utifrån hedersrelaterade föreställningar eller om gärningen i stället har begåtts utan koppling till sådana normer, alltså på eget initiativ.¹²⁷

3.3.3 Principen om skyddsintresse

För att straffrätten ska vara legitim krävs att det föreligger sakliga skäl att över huvud taget ingripa, vilket i sin tur kräver att det finns ett godtagbart skyddsintresse. I den nuvarande straffrätten kan det dock riktas kritik mot att frågan om vilket intresse en kriminalisering avser att skydda ofta endast behandlas i allmänna och schematiska termer i förarbetena. Det bör därför ställas krav på att lagstiftaren tydligt redovisar dels vilket intresse som ska skyddas genom den aktuella kriminaliseringen, dels varför detta intresse utgör ett godtagbart skyddsintresse.¹²⁸

Exempel på skyddsvärda intressen är liv, frihet, ära, hälsa, egendom, handlings- och rörelsefrihet samt ekonomisk trygghet.¹²⁹ Även regeringsformens andra kapitel innehåller en katalog över grundläggande fri- och rättigheter.¹³⁰ Utöver individuella intressen måste även kollektiva och offentliga intressen, såsom allmän ordning och säkerhet, beaktas.¹³¹

¹²⁴ Lernestedt (2003) s. 314; Asp m.fl. (2013) s. 34; Prop. 1994/95:23 s. 54.

¹²⁵ Jareborg & Zila (2022) s. 77.

¹²⁶ Duff (2018) s. 2.

¹²⁷ Lernestedt (2010) s. 240–241.

¹²⁸ Jareborg (2001) s. 51; SOU 2013:38 s. 481–482.

¹²⁹ Jareborg (2001) s. 51.

¹³⁰ Exempelvis kroppslig integritet och rörelsefrihet i 2 kap. 4–8 §§ regeringsformen, skydd mot diskriminering i 2 kap. 12–13 §§ regeringsformen och hänvisningen i 2 kap. 19 § regeringsformen till Europakonventionen. I Europakonventionen skyddas bland annat rätten till liv i art. 2 och rätten till skydd för privat- och familjeliv i art. 8.

¹³¹ Jareborg (2001) s. 51.

Skyddsintressen varierar i graden av begreppslig tydlighet. Vissa är lättidentifierade, såsom liv vid mord. Andra, exempelvis den sexuella självbestämmanderätten i 6 kap. BrB, är mindre konkreta men ändå relativt tydliga. Mer svårfångade är intressen som personlig integritet och ära, vilka skyddas i 4 kap. BrB. Centralt för individintressena är skyddet för fysisk och psykisk hälsa. Därutöver kan individens skydd formuleras i termer av integritet och privatliv, vilket omfattar bland annat rätten till fysisk, psykisk, rumslig och sexuell integritet.¹³²

Skyddsintresset har också systematisk betydelse vid indelningen av brottstyper. Brottsbalkens grundläggande struktur skiljer mellan brott mot enskild, brott mot allmänheten och brott mot staten. Brott mot enskild delas vidare in i brott mot person och förmögenhetsbrott.¹³³ Vid brott mot enskild är intressehavaren den grupp individer som riskerar att drabbas av handlingen, medan det konkreta brottsoffret utgör en representant för denna grupp. Övriga brott riktar sig primärt mot allmänheten eller staten.¹³⁴

Att ett intresse är skyddsvärt innebär dock inte nödvändigtvis att det bör skyddas genom straffrättslig reglering. Ofta kan tillräckligt skydd uppnås genom andra medel, exempelvis genom informationsinsatser. En grundläggande princip är att kriminalisering bör vara förbehållen intressen av särskilt hög skyddsvärdhet.¹³⁵ Hit räknas i synnerhet mänskligt liv och statens bestånd.¹³⁶ Motiveringskravet minskar i takt med skyddsintressets dignitet. Exempelvis angriper mord rätten till liv varför kriminalisering av mord knappast torde behöva närmare motivering.¹³⁷

För att kriminalisering ska komma i fråga får det dessutom inte föreligga något tillräckligt skyddsvärt motstående intresse. Detta beror på att det finns ett flertal beteenden som mot bakgrund av rådande samhällsvärderingar inte generellt uppfattas som oönskade. Förklaringen är att dessa beteenden samtidigt ger upphov till positiva effekter som anses uppväga risken för skada.¹³⁸

¹³² Lernestedt (2003) s. 167 & 174.

¹³³ Jareborg (2001) s. 51–52.

¹³⁴ Lernestedt (2003) s. 159–160.

¹³⁵ Asp m.fl. (2013) s. 40.

¹³⁶ Jareborg (2001) s. 52.

¹³⁷ SOU 2013:38 s. 481–482.

¹³⁸ Ibid s. 491.

4 Kriminalisering som lösning

4.1 Lagstiftarens åtgärder och överväganden

Regeringen framhåller att arbetet mot oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp är en del av de bredare insatserna mot hedersrelaterat våld och förtryck.¹³⁹ Detta arbete bedrivs bland annat inom ramen för den tioåriga nationella strategin om att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor som antogs 2017.¹⁴⁰ Strategin omfattar exempelvis informations- och utbildningsinsatser samt åtgärder kopplade till sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter (SRHR). En central målgrupp för insatserna är de sociala miljöer där dessa normer upprätthålls. Därutöver är målgruppen kvinnor, hälso- och sjukvårdspersonal, socialsekreterare, skolpersonal, andra yrkesverksamma som kommer i kontakt med de utsatta kvinnorna samt allmänheten.¹⁴¹

Vad gäller utbildningsinsatser och informationskanaler bedömer regeringen att det i nuläget är tillräckligt att stärka och anpassa befintliga strukturer, snarare än att inrätta nya program. Regeringen understryker särskilt vikten av att sprida information om den nya kriminaliseringen samt att öka kunskapen om kvinnlig anatomi i syfte att motverka den seglivade myten om mödomshinnan. Befintliga aktörer anses ha goda förutsättningar att genomföra detta arbete. Samtidigt uttalar regeringen att det på sikt kan bli aktuellt att vidareutveckla insatserna om en framtida översyn skulle visa att de nuvarande åtgärderna inte är tillräckliga, men att det inte finns ett behov av särskilda uppdrag som syftar att tillgodose information och utbildning i dagsläget.¹⁴²

Regeringen anser vidare att regelverket för hälso- och sjukvården inte behöver förändras då det skulle innebära viss dubbelreglering. Eftersom det inte är medicinskt möjligt att fastställa huruvida en kvinna haft samlag eller inte, står oskuldskontroller i strid med kravet på vetenskap och beprövad erfarenhet enligt 6 kap. 1 § patientsäkerhetslagen. Mot denna bakgrund påstår regeringen att ett förbud som enbart riktar sig mot hälso- och sjukvården blir otillräckligt, särskilt eftersom oskuldskontroller och relaterade ingrepp även förekommer utanför vårdens ram. Regeringen motiverar därför att problematiken bör hanteras genom straffrättsliga åtgärder. Dessutom bedömer regeringen att det redan finns ett fungerande ansvarssystem för att ingripa mot oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp inom hälso- och sjukvården genom tillsyn från Inspektionen för vård och omsorg.¹⁴³

4.2 Remissinstansernas syn på kriminaliseringen

¹³⁹ Prop. 2024/25:189 s. 16–17 & 51.

¹⁴⁰ Se skr. 2016/17:10.

¹⁴¹ Prop. 2024/25:189 s. 16–17 & 51.

¹⁴² Ibid s. 51–52.

¹⁴³ Ibid s. 18–20.

Folkhälsomyndigheten betonar vikten av att den fortsatta beredningen ska fokusera på tidiga och långsiktiga insatser för att stärka kunskapen om SRHR, särskilt bland föräldrar. Myndigheten framhåller att föräldrastödande insatser bör bygga på dialog, beprövade metoder och processinriktad utbildning i syfte att skapa förståelse för komplexa frågor och förbättra familjers relationer och psykiska hälsa. Vidare anses att kommuner och regioner behöver stärka stödet till föräldrar genom riktade insatser inom bland annat barnvårdscentraler, förskola, skola och socialtjänst samt genom ökade resurser till ungdomsmottagningar och elevhälsa. Myndigheten understryker även elevhälsans särskilt viktiga roll i att upptäcka och agera vid förekomst av oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp. För detta krävs tydliga rutiner för orosanmälan samt fortbildning av yrkesverksamma inom vård och omsorg i syfte att motverka felaktiga föreställningar om mödomshinnan och förebygga hedersrelaterat våld.¹⁴⁴

Även Burlövs kommun framhåller behovet av utbildnings- och informationsinsatser. Kommunen betonar särskilt vikten av att sådana insatser riktas till personal vid fritidsgårdar och ledare inom föreningslivet eftersom dessa aktörer, vid sidan av Skolverket och Socialstyrelsen, har ett betydande inflytande över barn och ungas liv.¹⁴⁵ Myndigheten för stöd till trossamfund påpekar att den föreslagna kriminaliseringen bör kompletteras med riktade utbildnings- och informationsinsatser samt bredare samhällsåtgärder mot hedersrelaterat våld och förtryck. Myndigheten anför även vikten av att erbjuda stöd till personer i riskzonen samt att genomföra insatserna i samverkan med civilsamhället för att uppnå största möjliga effekt. Vidare anses att den nya lagstiftningen bör följas upp och utvärderas för att bedöma dess faktiska konsekvenser för kvinnors frihet och sexuella autonomi.¹⁴⁶ Även Sveriges advokatsamfund understryker behovet av kompetenshöjande insatser.¹⁴⁷

Justitiekanslern anför att oskuldskontroller och oskuldsingrepp i många fall redan kan omfattas av ordalydelsen i befintliga straffbestämmelser. Mot denna bakgrund påtalar Justitiekanslern risken för dubbelkriminalisering, vilket enligt myndigheten i största möjliga mån bör undvikas.¹⁴⁸

Falu tingsrätt ställer sig övergripande frågande till om fördelarna med en kriminalisering uppväger dess nackdelar, särskilt ur ett effektivitetsperspektiv. Tingsrätten poängterar risken för att kvinnor kan komma att vända sig till informella kanaler i stället för att erhålla stöd och hjälp inom hälso- och sjukvården.¹⁴⁹ Socialstyrelsen pekar i samma riktning och varnar för att en kriminalisering i vissa situationer kan innebära en risk för den utsatta kvinnans liv och hälsa, om hon till följd av lagstiftningen avstår från att genomgå en

¹⁴⁴ Folkhälsomyndigheten remissyttrande över SOU 2023:37 s. 2–3.

¹⁴⁵ Burlövs kommun remissyttrande över SOU 2023:37 s. 1–2.

¹⁴⁶ Myndigheten för stöd till trossamfund remissyttrande över SOU 2023:37 s. 1.

¹⁴⁷ Sveriges advokatsamfund remissyttrande över SOU 2023:37 s. 3.

¹⁴⁸ Justitiekanslern remissyttrande över SOU 2023:37 s. 1.

¹⁴⁹ Falu tingsrätt remissyttrande över SOU 2023:37 s. 1.

oskuldskontroll. Mot denna bakgrund betonar myndigheten vikten av att vården inte enbart avvisar den utsatta utan erbjuder adekvat stöd och hjälp.¹⁵⁰ I samma anda framhåller Sundsvalls kommun att ett oskuldsintyg som inte grundar sig på en faktisk oskuldskontroll i vissa fall kan bidra till att skydda kvinnans hälsa, liv och heder.¹⁵¹ Slutligen anför Sveriges advokatsamfund att det kan finnas skäl att införa en undantagsventil för särskilda situationer där oskuldskontroller eller ingrepp utgör ett sätt för kvinnan att undgå våld av allvarigare slag.¹⁵²

4.3 Oskuldskontroller som straffrättsligt problem

4.3.1 Särskild kriminalisering av oskuldskontroller

Den som undersöker någon annans kvinnliga könsorgan i syfte att, för egen eller annans del, bedöma om personen har haft, eller om det framstår som att personen har haft, vaginalt samlag eller deltagit i jämförbara penetrerande sexuella handlingar, döms för *oskuldskontroll* till fängelse i högst ett år. Om gärningen är ringa utgör den inte brott.¹⁵³

Eftersom oskuldskontroller inte kan rättfärdigas som en religiös sedvänja och därav social adekvans eller då nöd som ansvarsfrihetsgrund inte är aktuell, blir frågan i förarbetet om det finns skäl att kriminalisera denna åtgärd oavsett samtycke från kvinnan. Regeringen betonar däremot att samtycke inte är relevant vad gäller oskuldskontroller på barn. Kriminaliseringen syftar till att skydda kvinnors rätt till självbestämmande över sin kropp och sexualitet samt till att värna om hennes fysiska och psykiska hälsa. Oskuldskontroller riktar sig enligt regeringen uteslutande mot kvinnor och bidrar till att upprätthålla hedersnormer, befästa felaktiga föreställningar om kvinnlig anatomi och oskuld samt förstärka risken för våld, hot och inskränkt frihet. En kriminalisering markerar enligt förarbetet att dessa handlingar är oacceptabla i ett demokratiskt samhälle och främjar likabehandling mellan könen.¹⁵⁴

Regeringen framhåller vidare att även när en oskuldskontroll framstår som frivillig sker den ofta under påverkan av rädsla, social kontroll eller grupptryck. Åtgärden kan typiskt sett innebära skada på den psykiska hälsan och utgöra en allvarlig kränkning av den sexuella integriteten, vilket enligt regeringen motiverar att samtycke inte ska utesluta straffansvar. Kriminaliseringen utgör därmed ett tydligt avståndstagande från hedersnormer och den kvinnosyn som dessa kontroller ger uttryck för. Mot denna bakgrund anser

¹⁵⁰ Socialstyrelsens remissyttrande över SOU 2023:37 s. 2–3.

¹⁵¹ Sundsvalls kommun remissyttrande över SOU 2023:37 s. 1.

¹⁵² Sveriges advokatsamfund remissyttrande över SOU 2023:37 s. 2.

¹⁵³ Citerat direkt från BrB (SFS 2025:962) 4 kap. 4 f §, min kursivering.

¹⁵⁴ Prop. 2024/25:189 s. 23–24.

förarbetet att det föreligger starka skäl att kriminalisera oskuldskontroller oavsett samtycke.¹⁵⁵

Samtidigt pekar vissa remissinstanser som delvis redovisats ovan på risker med kriminaliseringen, bland annat att kvinnor kan avstå från att söka vård eller i stället resa utomlands för att genomgå kontroller. Socialstyrelsen och Sveriges advokatsamfund uppmärksammar även risken för repressalier från familjemedlemmar. Regeringen anser dock att dessa risker inte utgör tillräckliga skäl för att avstå från kriminalisering eftersom en oskuldskontroll aldrig angriper de bakomliggande problemen. En kriminalisering tydliggör i stället att åtgärden är otillåten och oacceptabel. Även om antalet åtal förväntas bli begränsat på grund av den rådande tystnadskulturen tillmäts bestämmelsen enligt förarbetet ett betydande symbolvärde med potential att stärka utsatta kvinnor, ge stöd åt personer som ifrågasätter hedersnormer och på sikt bidra till att bryta denna tystnadskultur.¹⁵⁶

När det gäller det kriminaliserade handlandets omfattning anger regeringen att själva undersökningen ska utgöra utgångspunkten för straffansvaret. Med undersökning avses exempelvis en inspektion av slidkransen eller genom att föremål förs in i könsorganet. Eftersom det inte kan uteslutas att andra fysiska tecken än mödomshinnan undersöks omfattas även undersökningar av någon annans könsorgan i stort. Undersökningen kan i praktiken utföras såväl av hälso- och sjukvårdspersonal som av släktingar, religiösa ledare eller andra personer med auktoritet inom den aktuella gruppen. Det avgörande för att skilja en oskuldskontroll från andra undersökningar av underlivet är syftet med handlandet, nämligen att bedöma om kvinnan haft samlag eller inte.¹⁵⁷ Enligt regeringen är det dominerande inslaget vid oskuldskontroller en fridskränkning varför bestämmelsen placeras i 4 kap. BrB. Brottet kan även ingå i brottskatalogerna för grov fridskränkning, grov kvinnofridskränkning och hedersförtryck, vilket enligt förarbetet förstärker skyddet för kvinnan utan behov av ytterligare lagändringar.¹⁵⁸

4.3.2 Tidigare reglering av oskuldskontroller

Att tvinga eller övertala någon att genomgå en oskuldskontroll, liksom att utföra själva kontrollen, kunde enligt tidigare lagstiftning utgöra en brottslig handling trots att det inte var kriminaliserat i sig. Om en kvinna gick med på en sådan kontroll på grund av press från sin omgivning kunde de personer som utövade påtryckningarna hållas straffrättsligt ansvariga, även om de inte själva genomförde kontrollen. Om pressen skedde genom våld, misshandel eller hot om brott kunde det räknas som olaga tvång enligt 4 kap. 4 § BrB.

¹⁵⁵ Ibid s. 24 & 26.

¹⁵⁶ Ibid s. 24–25.

¹⁵⁷ Ibid s. 15 & 26.

¹⁵⁸ Ibid s. 29.

Detta gällde också om någon hotat att anmäla kvinnan för ett brott eller sprida skadlig information om henne på ett otillbörligt sätt.¹⁵⁹

Om en oskuldskontroll utförts utan att personen deltagit frivilligt kunde den som genomförde kontrollen göra sig skyldig till olika sexualbrott, exempelvis våldtäkt enligt 6 kap. 1 § BrB, sexuellt övergrepp enligt 6 kap. 2 § BrB, oakt-sam våldtäkt enligt 6 kap. 1 a § BrB eller oaktsamt sexuellt övergrepp enligt 6 kap. 3 § BrB. Beroende på omständigheterna kunde kontrollen även klassi-ficeras som ofredande enligt 4 kap. 7 § BrB eller sexuellt ofredande enligt 6 kap. 10 § BrB.¹⁶⁰

När det gällde kvinnor under 15 år krävdes inte att deltagandet varit ofrivilligt för att det skulle betraktas som ett sexualbrott. En oskuldskontroll på ett barn kunde därför leda till att den som utförde kontrollen dömdes för exempelvis våldtäkt mot barn enligt 6 kap. 4 § BrB, sexuellt övergrepp mot barn enligt 6 kap. 6 § BrB eller sexuellt ofredande mot barn enligt 6 kap. 10 § BrB. Det fanns även situationer där handlingen inte föll under sexualbrott, till exempel vid enbart en visuell inspektion av könsorganet på barnet, men en sådan hand-ling kunde däremot vara straffbar som ofredande. När det gällde kvinnor över 15 år var oskuldskontroller inte brottsliga om personen själv deltog frivil-ligt.¹⁶¹

4.4 Oskuldsintyg som straffrättsligt problem

4.4.1 Särskild kriminalisering av oskuldsintyg

Den som skriftligen eller muntligen, med hänvisning till det kvinnliga könsor-ganets beskaffenhet, intygar att någon annan har haft vaginalt samlag eller del-tagit i jämförbara penetrerande sexuella handlingar, eller att så inte är fallet, döms för *intygande av sexuell oskuld* till böter eller fängelse i högst sex måna-der. Om gärningen är ringa utgör den inte brott.¹⁶²

Ett oskuldsintyg är ett skriftligt eller muntligt utlåtande, ofta utfärdat av en läkare eller annan medicinskt sakkunnig, vari det påstås att en kvinna är eller inte är oskuld. Sådana utlåtanden grundas ofta på uppgifter om könsorganets utseende, exempelvis att mödomshinnan är intakt.¹⁶³ Oskuldsintyg, liksom oskuldskontroller och oskuldsingrepp, bidrar enligt regeringen till att upprätt-hålla hedersnormer och felaktiga föreställningar om kvinnors sexualitet. Dessa normer kan i sin tur leda till hot, våld, tvång och långtgående inskränk-ningar av kvinnors personliga frihet och i praktiken används oskuldsintyg ofta

¹⁵⁹ Ibid s. 23.

¹⁶⁰ Ibid.

¹⁶¹ Ibid.

¹⁶² Citerat direkt från BrB (SFS 2025:962) 4 kap. 4 g §, min kursivering.

¹⁶³ Prop. 2024/25:189 s. 15.

som ett villkor för äktenskap, inte sällan i samband med tvångs- eller barnäktenskap.¹⁶⁴

Mot denna bakgrund syftar kriminaliseringen av oskuldsintyg till att stärka skyddet för kvinnors självbestämmande samt hennes sexuella, fysiska och psykiska integritet. Kriminaliseringen markerar samtidigt ett tydligt samhällsligt avståndstagande från diskriminerande hedersnormer och en kvinnosyn som reducerar individens värde till sexuell oskuld. Regeringen understryker även att kriminaliseringen kan ha en preventiv funktion genom att klargöra att sådana handlingar inte är acceptabla i det svenska samhället.¹⁶⁵ Med begreppet intyg avses i detta sammanhang att en uppgift lämnas där avsändaren går i god för att uppgiften är korrekt.¹⁶⁶

Regeringen anser att ett oskuldsintyg, även om det ofta följer av en oskuldskontroll, är mycket kränkande eftersom kvinnans sexualitet görs till en angelägenhet för andra. Ett intyg kan även upprättas utan kontroll, exempelvis baserat på fotografier eller journalanteckningar, vilket skapar en laglig lucka som kan kringgå förbudet mot oskuldskontroller. Dessutom är det ofta svårt att bevisa en kontroll, vilket enligt regeringen stärker argumentet för att även intygande av sexuell oskuld bör kriminaliseras. Även om en kvinna samtycker till ett intygande av sexuell oskuld är det ofta under påtryckningar eller rädsla för konsekvenser. Åtgärden kan skada den psykiska hälsan och kränka den sexuella integriteten, vilket visar att samtycke inte bör ge ansvarsfrihet. En kriminalisering markerar dessutom enligt regeringen avståndstagande från hedersnormer och den kvinnosyn som intyget uttrycker, vilket gör samtycke irrelevant. Även om det föreligger invändningar, som risk för repressalier eller tveksamheter kring effektivitet, bedömer regeringen att skälen för en kriminalisering väger tyngre. Därför kriminaliseras intygande av sexuell oskuld oavsett samtycke.¹⁶⁷

Straffansvar gäller först när någon bestyrker eller intygar riktigheten i uppgifter om någons sexualitet. Därmed omfattar kriminaliseringen intyganden om att en person har eller inte har haft vaginalt samlag eller liknande penetrerande handlingar, baserat på könsorganets utseende eller tillstånd. Detta anknyter till reglerna om oskuldskontroller och riktar sig mot intyganden som upprätthåller oskuldsnormer och otillbörlig kontroll av kvinnors sexualitet.¹⁶⁸ Det straffbara området omfattar flera olika uttryckssätt och det saknar betydelse om uppgiften är riktig. Dessutom krävs inte att begreppet oskuld uttryckligen används, utan det kan vara tillräckligt att exempelvis ange att mödomshinnan är intakt. Däremot faller det utanför straffansvar att enbart uttala om en kvinna har eller inte har haft samlag.¹⁶⁹ Bestämmelsen placeras i 4 kap.

¹⁶⁴ Ibid s. 32.

¹⁶⁵ Ibid.

¹⁶⁶ Ibid s. 67.

¹⁶⁷ Ibid s. 33–34.

¹⁶⁸ Ibid s. 35–36.

¹⁶⁹ Ibid s. 68.

BrB och kan ingå i brotten grov fridskränkning, grov kvinnofridskränkning och hedersförtryck.¹⁷⁰

4.4.2 Tidigare reglering av oskuldsintyg

I regel kunde inte oskuldsintyg betraktas som ett osant intygande enligt 15 kap. 1 § 1 st. BrB eftersom det normalt inte innebar någon fara ur bevissynpunkt. Däremot kunde den som utfärdade ett intyg med vetskapen att det skulle användas i samband med ett tvångsäktenskap eller barnäktenskap göra sig skyldig till förberedelse av äktenskapstvång eller barnäktenskapsbrott enligt 4 kap. 10 § BrB. Emellertid gällde inte bestämmelsen om förberedelse av brott för alla typer av oskuldsintyg, särskilt inte när det utfärdades inför ett frivilligt äktenskap mellan vuxna då sådana situationer varken rör tvångsäktenskap eller barnäktenskap.¹⁷¹

4.5 Oskuldsingrepp som straffrättsligt problem

4.5.1 Särskild kriminalisering av oskuldsingrepp

Ingrepp i någon annans kvinnliga könsorgan i syfte att det ska framstå som att personen inte har haft vaginalt samlag eller deltagit i jämförbara penetrerande sexuella handlingar (*oskuldsingrepp*) får inte utföras, oavsett om samtycke till ingreppet har lämnats eller inte.¹⁷²

Den som bryter mot 1 a § döms till fängelse i högst ett år.¹⁷³

En central fråga för regeringen är om oskuldsingrepp ska kriminaliseras även när kvinnan samtyckt, i de fall samtycke normalt skulle befria från ansvar för exempelvis misshandel. Regeringen bedömer att samma överväganden som ligger till grund för kriminaliseringen av oskuldskontroller och oskuldsintyg även gör sig gällande här, nämligen behovet av att skydda kvinnors rätt till självbestämmande, sexuella integritet samt fysiska och psykiska hälsa. Enligt regeringen bidrar oskuldsingrepp till att upprätthålla hedersnormer och vetenskapligt felaktiga föreställningar om kvinnlig anatomi och sexualitet. Dessa föreställningar riskerar att leda till hot, våld, kränkningar och långtgående inskränkningar av den personliga friheten. En kriminalisering syftar därför inte enbart till att förhindra själva ingreppen utan också till att tydligt markera att sådana handlingar är oförenliga med grundläggande värderingar i ett demokratiskt samhälle.¹⁷⁴

Till skillnad från oskuldskontroller medför oskuldsingrepp oftare faktiska fysiska skador och innebär ett medicinskt eller kirurgiskt ingrepp i det kvinnliga

¹⁷⁰ Ibid s. 36–37.

¹⁷¹ Ibid s. 33.

¹⁷² Citerat direkt från könsstympningslagen (SFS 2025:1010) 1 a §, min kursivering.

¹⁷³ Citerat direkt från könsstympningslagen (SFS 2025:1010) 3 §.

¹⁷⁴ Prop. 2024/25:189 s. 40.

könsorganet. Ingreppen kan i vissa fall framstå som en försvarsåtgärd för att undvika sociala eller hedersrelaterade repressalier. Regeringen konstaterar emellertid att även när ingreppet sker på kvinnans eget initiativ och med formellt samtycke är detta samtycke regelmässigt ett resultat av yttre påtryckningar, djupt rotade normer och rädsla för allvarliga konsekvenser. Kriminaliseringen av oskuldsingrepp tydliggör att sådana åtgärder inte får utföras inom hälso- och sjukvården. Det förväntas verka avhållande för vårdpersonal och möjliggör disciplinära åtgärder såsom provotid eller återkallelse av legitimation mot yrkesutövare som medverkar till ingreppen. Därtill stärker enligt förarbetet kriminaliseringen vårdens möjligheter att upptäcka, förebygga och ingripa mot hedersrelaterade handlingar. Mot denna bakgrund anser regeringen att oskuldsingrepp ska kriminaliseras oavsett samtycke och omfatta såväl unga som vuxna kvinnor.¹⁷⁵

Med oskuldsingrepp avses ingrepp i någon annans kvinnliga könsorgan i syfte att det ska framstå som att personen inte har haft vaginalt samlag eller jämförbara penetrerande sexuella handlingar. Tillvägagångssätten kan variera men det avgörande kännetecknet är syftet med ingreppet, vilket skiljer det från annan medicinskt motiverad underlivskirurgi. Det åligger den behandlade läkaren att kontrollera detta syfte. Ingreppet ska vara av kirurgisk eller jämförbar karaktär, exempelvis suturering, vilket kan omfatta allt från stygn i slidmynningen till rekonstruktion av mödomshinnan eller försnävning av slidan.¹⁷⁶ Regeringen beaktar invändningar om att kriminaliseringen skulle kunna medföra att kvinnor som söker vård för frågor kring oskuld riskerar att avvisas. Bedömningen blir däremot att detta inte innebär någon väsentlig förändring i praktiken eftersom hälso- och sjukvården redan i stor utsträckning avstår från att utföra sådana ingrepp. Sammantaget anser regeringen att skälen för kriminalisering väger tyngre än de potentiella nackdelarna.¹⁷⁷

Förbudet mot oskuldsingrepp placeras i könsstymningslagen eftersom ingreppen är kopplade till familjens heder och inte typiskt syftar till att kränka kvinnans integritet, till skillnad från oskuldskontroller. Oskuldsingrepp omfattas inte av fridskränkingsbrotten eller hedersförtryck även om vissa fall kan utgöra misshandel som då kan inkluderas där.¹⁷⁸ I enlighet med regeringens förslag ändras också rubriken på könsstymningslagen så att det tydliggörs att förbud mot oskuldsingrepp innefattas.¹⁷⁹

4.5.2 Tidigare reglering av oskuldsingrepp

Att övertala eller tvinga någon att genomgå ett oskuldsingrepp, liksom att utföra själva ingreppet, kunde enligt tidigare lagstiftning vara straffbart. Om pressen skedde genom våld, misshandel eller hot om brott kunde det betraktas

¹⁷⁵ Ibid s. 41.

¹⁷⁶ Ibid s. 44 & 71.

¹⁷⁷ Ibid s. 42.

¹⁷⁸ Ibid s. 40 & 45–46.

¹⁷⁹ Ibid s. 46–47.

som olaga tvång enligt 4 kap. 4 § BrB. Detsamma gällde hot om att anmäla kvinnan för brott eller sprida skadlig information om henne, i det fall hotet ansågs otillbörligt. När det gällde den som faktiskt utförde ingreppet fanns ingen allmän lag som reglerade kirurgiska åtgärder generellt. Däremot fanns särskilda bestämmelser, såsom lag (2021:363) om estetiska kirurgiska ingrepp och estetiska injektionsbehandlingar samt könsstymningslagen, som i vissa fall kunde bli tillämpliga även på oskuldsingrepp. Om ett ingrepp inte omfattades av dessa regler avgjordes dess laglighet i praktiken utifrån frågan om kvinnan kunde lämna ett giltigt samtycke och varken social adekvans eller nöd kunde användas som rättfärdigande omständighet.¹⁸⁰

Ett oskuldsingrepp innebär alltid att kvinnan tillfogas en kroppsskada och ofta också smärta varför ingreppen objektivt räknades som misshandel enligt 3 kap. 5 § BrB. I det fall ingreppet utfördes under narkos eller bedövning försattes kvinnan dessutom i ett tillstånd av vanmakt. Om skadan inte var ringa kunde det även röra sig om vållande till kroppsskada enligt 3 kap. 8 § BrB. I misshandelsärenden går gränsen för giltigt samtycke i regel vid övergången mellan ringa misshandel och misshandel av normalgraden. Det finns dock undantag, till exempel om syftet med gärningen är godtagbar och omständigheterna i övrigt talar för ansvarsfrihet. Bedömningen av om en misshandel är ringa utgår främst från skadans och smärtans omfattning, men även andra faktorer vägs in. När ingrepp utfördes utanför hälso- och sjukvården behövde därför varje situation bedömas individuellt. Skadans omfattning, smärtan och omständigheterna avgjorde om gränsen för giltigt samtycke hade passerats. Det gick därför inte att slå fast att alla sådana ingrepp alltid var brottsliga.¹⁸¹

Gällande oskuldsingrepp som sker inom hälso- och sjukvården är riskerna generellt sett mindre och mer kontrollerbara. Patienter kan dessutom få mer utförlig information om ingreppet och därmed lämna ett mer informerat samtycke. Därför var möjligheten att åberopa samtycke större för legitimerad vårdpersonal än för privatpersoner. För att ansvar skulle kunna aktualiseras krävdes att den som utförde ingreppet både hade uppsåt eller var oaktsam beträffande skadan och samtidigt insåg att åtgärden stred mot medicinsk vetenskap och beprövad erfarenhet. Det var däremot tidigare oklart i vilken utsträckning oskuldsingrepp faktiskt stred mot dessa krav. Mot bakgrund av detta menar regeringen att det endast fanns ett mycket begränsat utrymme att straffrättsligt hålla vårdpersonal ansvariga för oskuldsingrepp, varför den nya regleringen förbättrar lagföringsmöjligheter.¹⁸²

¹⁸⁰ Ibid s. 39.

¹⁸¹ Ibid s. 39–40.

¹⁸² Ibid s. 40–41.

5 WPR-analys

5.1 Vad är problemet representerat att vara i prop. 2024/25:189?

Regeringen beskriver oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp som kränkningar av rätten att bestämma över den egna kroppen och framhåller att detta intresse måste skyddas.¹⁸³ Genom att använda begrepp som *kränkning*, *rätt* och *skydd* placeras handlingarna omedelbart inom en rättighetsdiskurs där fokus riktas mot kvinnans kroppsliga autonomi. I linje med detta konstrueras handlingarna som sådana som faller inom straffrättens område, det vill säga som potentiella uttryck för vad som enligt Duff kan förstås som offentlig orätt.

Propositionen framställer vidare handlingarna som ett allvarligt hot mot kvinnors kroppsliga integritet och hälsa.¹⁸⁴ Genom att betona allvaret och koppla handlingarna till både fysisk och psykisk skada representeras problemet som mer än symboliskt eller kulturellt betingat: det görs till en konkret hälso- och säkerhetsrisk. Denna problemrepresentation kan även förstås i ljuset av Lacey's syn på straffrättens funktion. Genom att formulera handlingarna som kränkningar av grundläggande rättigheter bidrar framställningen till att legitimera straffrätten som ett nödvändigt uttryck för statlig maktutövning. Samtidigt fungerar kriminaliseringen samordnande genom att ange vilka handlingar som ska anses oacceptabla och därigenom styra socialt beteende.

Dessutom framställs det tidigare rättsläget som otillräckligt. Regeringen indikerar att tidigare reglering inte har gett ett tillräckligt skydd eller varit tillräckligt avskräckande.¹⁸⁵ Problemet representeras därigenom som en lucka i lagstiftningen och genom att antyda avsaknad av tydliga brottsrubriceringar framställs situationen som ett tomrum i skyddet. Propositionen knyter även handlingarna till en hederskontext och beskriver dem i relation till normer om ära och kontroll av kvinnors sexualitet.¹⁸⁶ Genom denna koppling representeras handlingarna som ett uttryck för hedersrelaterat våld och förtryck. Kvinnan positioneras i denna diskurs som utsatt och i behov av skydd, medan hederskontexten framträder som bärare av de normer som möjliggör handlingarna. Problemet representeras därmed som en del av ett större system av kontroll och som ett symptom på en mer omfattande hedersrelaterad problematik.

Att handlingarna uppges förekomma både inom och utom hälso- och sjukvården medför att propositionen även ramar in frågan som en angelägenhet för yrkesetik och vårdansvar.¹⁸⁷ När vården inkluderas i problemformuleringen

¹⁸³ Prop. 2024/25:189 s. 23–24, 32 & 40.

¹⁸⁴ Ibid.

¹⁸⁵ Ibid s. 23, 33 & 39–41.

¹⁸⁶ Ibid s. 15.

¹⁸⁷ Ibid s. 15–16.

breddas problemrepresentationen från att enbart avse privata sammanhang till att även omfatta institutionella aktörer. På så sätt konstrueras problemet inte bara som ett kulturellt eller socialt fenomen, utan som en fråga om professionellt ansvar och därav statlig reglering.

Sammanfattningsvis representeras problemet i propositionen som en kombination av en kränkning om kvinnors kroppsliga autonomi, en hälso- och säkerhetsrisk, en lucka i den straffrättsliga regleringen samt ett uttryck för hedersrelaterat förtryck. Genom dessa inramningar framstår kriminalisering som en ofrånkomlig respons på ett allvarligt etablerat problem. Samtidigt innebär detta att kvinnan i första hand förstås som ett skyddsobjekt. Redan här kan noteras att denna positionering rymmer en potentiell spänning: om problemet formuleras i termer av bristande autonomi, men lösningen innebär ytterligare reglering av kvinnans handlingsutrymme, uppstår en fråga om hur dessa två utgångspunkter förhåller sig till varandra. Denna spänning utvecklas vidare i den fortsatta analysen.

5.2 Vilka underliggande antaganden eller förutsättningar finns representerade i problembeskrivningen?

För att problemrepresentationerna i propositionen ska framstå som begripliga förutsätts ett antal underliggande antaganden. Ett centralt antagande är att staten har ett överordnat ansvar att skydda kvinnors kroppsliga integritet, även i situationer där handlingarna kan ske i privata sammanhang. Genom att beskriva handlingarna som kränkningar av grundläggande rättigheter, tas det för givet att dessa rättigheter är universella och inte kan relativiseras med hänvisning till kulturella eller religiösa normer. I detta ligger också ett antagande om att vissa handlingar utgör sådana offentliga orätter som Duff identifierar och staten har en skyldighet att ingripa mot. Ett ytterligare antagande är att straffrätten utgör ett effektivt styrmedel för att motverka hedersrelaterade normer. När propositionen framställer tidigare reglering som otillräcklig förutsätts att normativ tydlighet i straffrätten har en preventiv och symbolisk verkan.

Problemrepresentationen bygger även på en särskild förståelse av samtycke och autonomi. Även om handlingarna i vissa fall kan ske med kvinnans uttryckliga samtycke förutsätts att denna medverkan äger rum i en kontext präglad av social kontroll. Antagandet är således att den individuella viljan är strukturellt begränsad i hederskontexter. Autonomi förstås här inte som en genuin viljeförklaring utan som något som kan vara försvagat eller ogiltigt på grund av omgivande normer. Samtidigt innebär detta en viktig förskjutning: om kvinnans handlingsutrymme redan antas vara begränsat, öppnas också för att staten ytterligare kan begränsa detta utrymme i syfte att skydda henne. Här framträder en potentiell spänning mellan skydd och självbestämmande, ett problem som bekräftas av Crosby m.fl. studie.

I linje med Laceys analys kan dessa antaganden förstås som ett uttryck för samspelet mellan idéer, intressen och institutioner. Problemrepresentationen bygger på vissa föreställningar om ansvar där fokus i stor utsträckning ligger på utfall, det vill säga de skador och risker som handlingarna anses medföra, men också på kapacitet genom antagandet att kvinnors självbestämmande är begränsat i hederskontexter. Samtidigt kan även inslag av karaktär identifieras, i den mån dessa handlingar kopplas till föreställningar om vilka grupper som bär och upprätthåller hedersnormer. Framställningen kan vidare förstås i ljuset av intressen där olika former av makt påverkar vilka handlingar som ges straffrättslig betydelse och hur de problematiseras. Kulturell eller symbolisk makt kan exempelvis bidra till att vissa handlingar kopplas till föreställningar om hedersrelaterat förtryck, vilket i sin tur riskerar att reproducera kategoriseringar kopplade till kön och etnicitet. Samtidigt kan politisk makt komma till uttryck genom att kriminalisering används som ett medel för att formulera och upprätthålla en viss bild av den civila ordningen samt för att vinna och befästa politiskt stöd. Dessa idéer och intressen tar i sin tur form genom institutionella ramverk, såsom lagstiftningsprocessen och rättsväsendet, vilket bidrar till att stabilisera en viss förståelse av problemet och vilka lösningar som framstår som tillgängliga och legitima.

Dessutom konstrueras problemrepresentationen genom flera återkommande begrepp. En tydlig binär opposition etableras mellan *skyddsvärd kvinna* och *förtryckande hederskontext*. Kvinnan positioneras genomgående som utsatt och i behov av statligt skydd, medan hedersnormerna framträder som det hot som måste regleras. Denna uppdelning förstärks genom begrepp som *kränkning* och *kontroll* vilka placerar handlingarna i ett moraliskt negativt fält. Vidare konstrueras en motsättning mellan *tillräckligt skydd* och *rättslig lucka*. Genom att indikera bristande skydd och avsaknad av tydliga brottsrubriceringar framställs den tidigare regleringen som otillräcklig. Kriminalisering positioneras i denna struktur som det som fyller tomrummet och återställer rättsordningens konsekvens. Därigenom framstår kriminalisering inte som ett val bland flera möjliga åtgärder utan som ett nödvändigt steg inom ramen för straffrättens funktion att definiera och hantera offentlig orätt.

En annan opposition kan identifieras mellan *modern rättsstat* och *traditionsbundna handlingar*. Genom att beskriva oskuldskontroller och relaterade handlingar som uttryck för hedersrelaterat våld, konstrueras de som avvikande från den rättsliga normaliteten. Straffrätten framträder därmed som bärare av universella värden, medan handlingarna implicit framställs som oförenliga med dessa värden. Däremot kan denna opposition ifrågasättas ur perspektivet om straffrätten verkligen kan ses som ett modernt verktyg. Att framställa straffrätten som detta förutsätter en gräns mellan modernitet och tradition, men denna gräns är inte given. Straffrätten är, som Duff visar, i sig en normativ och historiskt föränderlig institution. Detta innebär att den likt de handlingar den avser att motverka kan förstås som ett system för reglering av

kroppar och beteenden, vilket utmanar bilden av straffrätten som ett entydigt modernt verktyg.

Sammanfattningsvis fungerar kvinnors kroppsliga integritet och hälsa som normativ utgångspunkt för reformen. Samtidigt framgår att straffrätten används som ett medel för att påverka normer och markera samhälleliga värderingar. Kriminalisering framstår i denna diskurs inte enbart som ett instrument för att hantera konkreta skador, utan som ett sätt att definiera vilka handlingar som är tillåtna respektive otillåtna i det svenska samhället och därigenom samordna socialt beteende. Dessa antaganden och oppositioner samverkar till att göra kriminalisering till en framstående och i viss mån självklar lösning. Samtidigt innebär de att vissa perspektiv, särskilt sådana som rör kvinnors faktiska handlingsutrymme i konkreta situationer ges begränsat utrymme, vilket får betydelse för den fortsatta analysen.

5.3 Vad lämnas oproblematiskt i problembeskrivningen? Var finns tystnaderna? Kan problemet bli konceptualiserat annorlunda?

Trots att propositionen framställer handlingarna som allvarliga kränkningar finns vissa aspekter som ges begränsat utrymme eller lämnas oproblematiserade. En första och central tystnad rör frågan om kvinnors handlingsutrymme i de situationer som omfattas av kriminaliseringen. Även om propositionen erkänner att handlingarna kan ske med kvinnans medverkan, problematiseras inte i någon större utsträckning de situationer där en kvinna kan uppleva ett oskuldssintyg, en kontroll eller ett ingrepp som ett sätt att undvika allvarligare våld. Konflikten mellan abstrakt skyddsintresse och kvinnans faktiska säkerhet ges begränsat utrymme i problemrepresentationen. Här blir en motsägelse som inte stöds av Shalhoub-Kevorkians teori om flexibilitet i hederskontexter tydlig: om syftet är att stärka kvinnors autonomi, men de handlingar som i vissa fall kan utgöra sätt att hantera hot kriminaliseras, finns en risk att det faktiska handlingsutrymmet minskar ytterligare. Detta innebär att den feministiska frågan om kvinnors position som handlande subjekt i dessa situationer ges ett begränsat utrymme i problemrepresentationen.

En andra tystnad gäller alternativa åtgärder. Även om mindre ingripande åtgärder nämns, ges de inte samma analytiska tyngd som kriminalisering. Propositionen utvecklar inte närmare hur exempelvis utbildningsinsatser, sociala stödåtgärder eller riktade insatser inom vården skulle kunna påverka problemet. Genom att inte i någon större omfattning problematisera valet av straffrättsligt verktyg framstår kriminalisering som den primära och i praktiken självklara lösningen, snarare än som ett alternativ bland flera. Vidare lämnas den potentiella komplexiteten i hälso- och sjukvårdens roll relativt oproblematiserad. När vården inkluderas i problemrepresentationen framstår den huvudsakligen som en möjlig medverkande aktör i kränkningarna. Mindre utrymme ges åt de etiska dilemman som kan uppstå när vårdpersonal ställs inför

situationer där ett avslag på en begäran om intyg, kontroll eller ingrepp kan medföra risker för patientens säkerhet. Denna spänning mellan vårdetik, kvinnans trygghet och straffrättsliga förbud problematiseras inte fullt ut, trots att den troligen är central för hur regleringen kommer att fungera i praktiken.

En annan form av tystnad handlar om risken att koppla problemet till hederskulturer eftersom det kan leda till att vissa grupper framställs som mer avvikande eller problematiska än andra. Propositionen berör inte risken för stigmatisering av minoriteter eller hur detta kan påverka tilliten till vården, myndigheter eller rättsväsendet. Diskussionen hör ihop med statens oproblematisering av andra ingrepp på kvinnans underliv. Handlingar såsom oskuds-ingrepp kopplas i lagstiftningsprocessen till hedersrelaterade normsystem och konstrueras därigenom som ett uttryck för strukturellt förtryck. Samtidigt har det som Lernestedt påpekar i diskussionen om könsstymningslagstiftningen uppmärksamrats att mindre skadliga ingrepp kan omfattas av kriminaliseringen när de utförs i en kulturell kontext, medan mer omfattande ingrepp, såsom borttagande av blygdläppar, kan vara tillåtna om de utförs utanför denna kontext.

Problemet hade kunnat konceptualiseras annorlunda. Istället för att primärt förstå handlingarna som ett problem som behöver straffrättsligt ingripande hade de kunnat analyseras som en brist på kunskap om sexualitet och kvinnokroppen, där fokus riktas mot utbildnings- och informationsinsatser. Detta hade kunnat ske genom nya stödprogram med fokus på exempelvis SRHR, föräldrastödjande insatser, elevhälsa och föreningsliv. Kvinnor som själva begär intyg som skyddsstrategi hade kunnat utmana den dominerande bilden av att enbart ses som ett offer för dessa handlingar och istället som aktörer som gör dessa val på grund av rädsla för allvarliga konsekvenser. Dessa möjliga alternativa ingångar osynliggörs alltså när fokuset ligger på kriminalisering. Problemet skulle även kunna representeras som en fråga om makt och kontroll mer generellt, snarare än närmast uteslutande kopplat till hederskontexter, för att undvika risken för stigmatisering och för att se till den skada handlingen medför istället för till dess kontext.

Sammanfattningsvis bidrar dessa tystnader till att stabilisera problemrepresentationerna. Genom att vissa perspektiv ges begränsat utrymme och andra förstärks framstår kriminalisering som en självklar lösning. I ljuset av att straffrätten både definierar och reglerar vad som betraktas som offentlig orätt innebär detta att även valet att kriminalisera är ett resultat av specifika sätt att förstå problemet. Det är först genom att synliggöra dessa tystnader som det blir möjligt att se att problemrepresentationerna inte är självklara, utan resultat av val, val som kunde ha gjorts annorlunda.

5.4 Vilka effekter (diskursiva, subjektiva och levda) blir producerade av representationen av

problemet?

Sättet på vilket problemet representeras i propositionen ger upphov till flera diskursiva, subjektiva och levda effekter. En central diskursiv effekt är att straffrätten ges en normerande funktion. Genom kriminaliseringen signalerar staten vilka beteenden som är oacceptabla, vilket kan bidra till att oskuldsnormen utmanas som sådan. I linje med straffrättens roll som ett medel för att samordna socialt beteende framträder kriminalisering här som ett sätt att tydliggöra vilka handlingar som faller utanför den civila ordningen. Samtidigt bygger denna normerande funktion på ett antagande om att rättslig reglering kan påverka djupt rotade sociala normer. I sammanhang där normerna upprätthålls genom kollektivt tryck och informella sanktioner finns det dock skäl att ifrågasätta hur långt denna påverkan sträcker sig.

Detta kan även relateras till Laceys iakttagelse att straffrättens funktion i praktiken är beroende av ett samspel med sociala normer. Eftersom enskilda individer fungerar som en första "grindvakt" genom att avgöra vilka handlingar som rapporteras och uppmärksammas, är straffrättens genomslag beroende av att dess normer ligger i linje med rådande samhällsuppfattningar. I kontexter där starka informella normsystem upprätthåller beteenden kan den straffrättsliga regleringens faktiska effekt därför bli begränsad. Konsekvensen av att använda kriminalisering blir då att andra diskurser, exempelvis sådana som lyfts i föregående avsnitt och betonar sociala, preventiva eller stödjande åtgärder, ges ett mer begränsat utrymme i problemformuleringen.

De subjektiva effekterna handlar om hur olika aktörer konstrueras genom problemrepresentationerna. Kvinnor framställs genomgående som utsatta och skyddsbehövande snarare än som aktörer som i vissa situationer kan agera strategiskt för att hantera sin situation, exempelvis genom att begära ett intyg för att undvika våld. Denna positionering kan bidra till ett ökat erkännande av utsatthet, men innebär samtidigt att utrymmet att förstå kvinnor som autonoma subjekt begränsas. Läkare och vårdpersonal konstrueras som ansvariga för att upprätthålla lagens normer och får därigenom en roll som statens förlängda arm, snarare än enbart som patientens förtrogna. Staten positioneras i sin tur som den aktör som kan identifiera och hantera offentlig orätt och därmed rädda kvinnan, medan hederskontexten och de individer som verkar inom den framställs som bärare av förtryckande normer. Denna uppdelning förstärker en tydlig ansvarsfördelning men riskerar samtidigt att förenkla komplexa relationer.

De levda effekterna av problemrepresentationerna är mer svårförutsägbara. För vissa kvinnor kan kriminaliseringen innebära ett stärkt rättsligt skydd och en tydligare normativ grund att hänvisa till i mötet med familj och omgivning. Samtidigt kan kriminaliseringen få motsatt effekt för kvinnor som på eget initiativ efterfrågar dessa handlingar som en strategi för att undvika allvarligare våld. I sådana fall kan möjligheten att få tillgång till vård eller stöd minska eftersom hälso- och sjukvårdspersonal inte får tillmötesgå dessa

önskemål. Detta innebär att ett av få tillgängliga handlingsalternativ kan försvinna. Här blir den tidigare identifierade spänningen mellan skydd och autonomi särskilt tydlig. En åtgärd som motiveras med att stärka kvinnors självbestämmande, riskerar i praktiken att ytterligare begränsa hennes handlingsutrymme i situationer där detta redan är starkt inskränkt.

Vidare finns en risk att kriminaliseringen leder till att handlingarna förskjuts till mer dolda former. Om familjekollektiv är medvetna om att handlingarna är straffbara kan kontrollen istället intensifieras i det privata eller ta sig andra uttryck som är svårare att upptäcka. Detta kan öka den psykiska belastningen och i vissa fall även de faktiska riskerna för kvinnan. Effekterna riktas därmed inte nödvändigtvis mot de strukturer som upprätthåller normerna, utan kan i större utsträckning komma att påverka de individer som redan befinner sig i utsatta positioner. Samtidigt är det inte givet hur dessa levda effekter kommer att fördelas eller vilka konsekvenser som i praktiken blir mest framträdande. Effekterna kan variera beroende på kontext, vilket ytterligare understryker komplexiteten i problemområdet och begränsningarna i att förstå kriminalisering som ett entydigt effektivt verktyg.

Sammanfattningsvis producerar problemrepresentationerna diskursiva effekter där straffrätten framställs som det primära verktyget. Subjektivt konstrueras kvinnor som skyddsbehövande, snarare än som aktörer med strategiskt handlingsutrymme, medan vårdpersonal och staten positioneras som normupprätthållande respektive räddande aktörer från hedersnormer. De levda effekterna är ambivalenta; kriminaliseringen kan stärka det rättsliga skyddet för vissa, men riskerar samtidigt att förskjuta handlingarna till mer dolda former och att ytterligare belasta kvinnor i redan utsatta positioner.

5.5 Hur och var har representationen av problemet producerats, spridits och förvarats? Hur har eller kan den utmanas och ersättas?

Inom en historisk och politisk kontext har hedersrelaterat våld och förtryck under de senaste decennierna fått en allt mer framträdande position i svensk politik. Särskilt efter uppmärksammade fall, såsom Fadime och Abbas, har frågan gradvis institutionaliserats som ett särskilt samhällsproblem. Denna utveckling har bidragit till att etablera ett synsätt där vissa handlingar kopplas till hedersnormer och där staten förväntas reagera med tydliga åtgärder. Tidigare lagstiftning, exempelvis könsstympning och hedersförtryck, har i detta avseende lagt grunden för ett mönster där staten markerar nolltolerans mot sedvänjor som anses springa ur sådana normsystem.

Mot denna bakgrund kan problemrepresentationerna förstås som producerade inom flera samverkande arenor. Den mest centrala produktionen sker inom lagstiftningsprocessen. Genom SOU 2023:37 formuleras problemet och kriminalisering presenteras som en möjlig lösning. I propositionen

vidareutvecklas denna problemformulering där oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp beskrivs som kränkningar av kroppslig integritet och som uttryck för hedersrelaterat förtryck. På så sätt etableras en specifik förståelse av fenomenen som ett straffrättsligt problem. Detta kan förstås i ljuset av hur straffrätten fungerar som ett system för att definiera och hantera vad som uppfattas som offentlig orätt.

Problemrepresentationerna kan även ses som påverkade av internationella diskurser. Organisationer, såsom WHO, har länge beskrivit dessa handlingar som former av våld mot kvinnor och denna kunskap har i stor utsträckning integrerats i den svenska kontexten. Även internationella åtaganden, såsom CEDAW, bidrar till ett rättighetsperspektiv där staten förväntas vidta åtgärder för att skydda kvinnors kroppsliga integritet. Därtill förstärks problemrepresentationerna av medicinsk forskning som framhåller att oskuldskontroller och relaterade ingrepp saknar vetenskaplig grund och är vårdetiskt problematiska. Dessa olika kunskapskällor samverkar och gör reformen både legitim och svår att ifrågasätta.

Vidare kan problemrepresentationerna förstås i ljuset av Sveriges jämställdhetspolitiska mål. Ambitionen att bekämpa mäns våld mot kvinnor och säkerställa kvinnors rätt till kroppslig integritet utgör en normativ ram inom vilken lagstiftningen placeras. Diskurser om kvinnors utsatthet och behov av skydd har länge varit framträdande i svensk politik, vilket gör det logiskt att definiera dessa handlingar som ett hot mot kvinnors självbestämmande. Samtidigt kan utvecklingen även kopplas till en bredare straffrättspolitisk tendens. Under senare år, inte minst i samband med Tidöavtalet, har straffrätten i ökad utsträckning använts som ett politiskt styrmedel. Reformen kan därmed också förstås som en del av en större rörelse där kriminalisering får en framträdande roll.

När det gäller spridning sker denna genom riksdagens behandling, betänkanden och den efterföljande lagstiftningen. Genom att de nya bestämmelserna införs i BrB och könsstympningslagen materialiseras problemrepresentationerna i rättsordningen. Detta innebär att de inte enbart förblir en diskursiv konstruktion, utan får konkreta rättsliga konsekvenser. På så sätt institutionaliseras kriminaliseringen och blir en del av det juridiska systemets struktur. Problemrepresentationerna förvaras och reproduceras därefter genom rätts-tillämpningen. Domstolar, myndigheter och hälso- och sjukvården förväntas bidra till att upprätthålla och vidareföra den etablerade lagstiftningen genom sin praktiska tillämpning av reglerna. Även utbildning, riktlinjer och offentlig kommunikation kan antas spela en roll i att befästa problemrepresentationerna över tid. I linje med hur straffrätten enligt Lacey fungerar som ett samspel mellan institutionella och sociala processer innebär detta att reformen inte enbart upprätthålls genom formella regler utan även genom dess förankring i dessa institutioner.

Samtidigt är problemrepresentationerna inte oföränderliga. De kan utmanas genom akademisk analys och genom praktiska erfarenheter av uppföljning och tillämpning. Om det exempelvis visar sig att kriminaliseringen medför oavsiktliga konsekvenser eller inte uppnår de avsedda preventiva effekterna kan detta ge upphov till en omprövning och ersättning av problemformuleringen. Alternativa diskurser, såsom sådana som behandlats inom metodens fråga fyra som tydligare betonar utbildning- och informationsinsatser, kan fungera som ersättningar till den nu etablerade representationen.

Sammanfattningsvis är det således genom samspelet mellan lagstiftare, rättstillämpare, myndigheter och samhällsdebatten som problemrepresentationerna både upprätthålls och potentiellt omförhandlas. Att synliggöra dessa processer innebär inte att ifrågasätta behovet av skydd utan att erkänna att även straffrättsliga problemformuleringar är resultat av val och prioriteringar. Genom denna analys blir det tydligt att kriminaliseringen inte är given eller naturlig utan producerad, reproducerad och möjlig att förändra.

6 Normativ analys

6.1 Principen om *ultima ratio*

Principen om *ultima ratio* avses som en spärr mot överdriven kriminalisering och innebär att straffrätten ska användas restriktivt och som en sista utväg. Denna princip kan motiveras dels utifrån ett individperspektiv där straff förstås som ett intrång i den enskildes frihet och som ett tillfogande av lidande som endast kan rättfärdigas av starka skäl, dels utifrån ett samhällsperspektiv där ett högt kriminaliseringstryck riskerar att urholka straffrättens fördömande budskap och i praktiken skapa ett avstånd mellan ideal och verklighet om resurserna inte räcker för genomslag och lagföring. För att avgöra principens uppfyllnad måste, i linje med Duff, frågan ställas varför just straffrätten ska användas och inte andra åtgärder. Melander framhåller i detta sammanhang att *ultima ratio* förutsätter att det minst ingripande alternativet väljs. Om straffrätten i stället används i första hand aktualiseras begreppet *sola ratio*, vilket markerar en användning som står i direkt spänning med *ultima ratio*-kravet.

Mot bakgrund av konsekvenserna av de problemrepresentationer som identifierats i WPR-analysen aktualiseras denna fråga på ett särskilt sätt. Analysen visar att alternativa problemrepresentationer, exempelvis sådana som betonar behovet av utbildningsinsatser, ges ett mer begränsat utrymme. Genom att dessa perspektiv marginaliseras påverkas också vilka åtgärder som framstår som relevanta att överväga. Denna konstruktion får betydelse för prövningen enligt *ultima ratio*-principen. Om problemrepresentationen i sig styr bort uppmärksamheten från alternativa åtgärder riskerar frågan om mindre ingripande medel att aldrig aktualiseras fullt ut. Det innebär att prövningen av om straffrätten utgör den sista utvägen förskjuts eller försvagas redan i hur problemet konstrueras. Frågan blir då inte om straffrätten är nödvändig i relation till andra åtgärder, utan snarare hur den bör utformas för att hantera det problem som redan framställs som straffrättsligt.

I det följande analyseras därför kriminaliseringens motivering i ljuset av *ultima ratio*-principen med särskilt fokus på dess angivna syften, dess normativa roll samt i vilken utsträckning alternativa åtgärder faktiskt har prövats eller åtminstone värderats i lagstiftningsprocessen.

6.1.1 Normativ funktion

Regeringen motiverar kriminaliseringen med att den ska skydda kvinnors rätt till självbestämmande över kroppen, hennes sexualitet samt fysiska och psykiska hälsa. Därutöver framhålls att kriminaliseringen har ett viktigt symbolvärde genom att tydligt markera att dessa handlingar är oacceptabla i ett demokratiskt samhälle och att de utgör uttryck för diskriminerande

hedersnormer.¹⁸⁸ I linje med Jareborgs resonemang kan kriminalisering förstås som ett instrument för normstyrning. Straffhotet används för att påverka individers handlande och bidrar till en normativ förändring. Mot denna bakgrund kan det hävdas att kriminaliseringen fyller en allmänpreventiv och moralbindande funktion, särskilt i en kontext där hedersrelaterade handlingar enligt Noreé är kollektivt sanktionerade, socialt accepterade och ofta planerade över längre tid. Att personer som ställs inför rätta i vissa fall visar stolthet snarare än skuld understryker ytterligare att dessa handlingar inte nödvändigtvis uppfattas som klandervärda inom den egna gruppen, vilket kan tala för behovet av ett tydligt normativt ställningstagande från statens sida.

Samtidigt aktualiserar just betoningen av symbolvärdet tydliga invändningar. Som Ågren och Jareborg framhåller kan straffrättens symboliska funktion inte i sig legitimera kriminalisering, särskilt när straffet samtidigt innebär ett betydande ingrepp i individens frihet. Om kriminalisering främst motiveras av sitt expressiva innehåll riskerar straffrätten att användas på ett sätt som strider mot dess restriktiva roll. Dessutom menar Lernestedt att straffrätten inte är kapabel att förmedla de budskap politiken avser åstadkomma, vilket enligt min tolkning kan ha att göra med mitt påstående att gemene man i regel inte läser lagen.

Regeringen uttalar även att kriminaliseringen ska verka förebyggande genom att markera att dessa handlingar inte är acceptabla i det svenska samhället.¹⁸⁹ Jareborg menar emellertid att utan kriminalisering existerar inga brott och att begrepp som brottsförebyggande därför kan bli missvisande i strikt mening. Det regeringen enligt detta synsätt snarare avser är att påverka individer att handla i en önskvärd riktning, det vill säga att avstå från att utföra eller be om kontroller, intyg eller ingrepp. Detta förstärker bilden av kriminaliseringens normerande, snarare än direkt skadeförebyggande funktion.

6.1.2 Argument för kriminalisering

Ett första argument för att straffrätten kan framstå som nödvändig är att regeringen placerar åtgärderna i ett bredare och pågående arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck, där flera förebyggande insatser redan förekommer inom exempelvis ramen för den tioåriga jämställdhetsstrategin 2017–2027.¹⁹⁰ När kriminaliseringen presenteras som ett led i ett större åtgärds paket kan det tala för att lagstiftaren inte enbart förlitar sig på straffrätt, utan betraktar den som ett kompletterande steg när tidigare och parallella sociala insatser inte bedöms räcka till för att komma åt handlingarna.

Ett andra argument är att regeringen uttryckligen pekar på behovet av kunskapshöjande insatser och informationsspridning i anslutning till reformen.¹⁹¹

¹⁸⁸ Prop. 2024/25:189 s. 24, 32 & 40.

¹⁸⁹ Ibid s. 23–24, 32–33 & 40–41.

¹⁹⁰ Ibid s. 16–17.

¹⁹¹ Ibid s. 51–52.

Det kan förstås som en vilja att använda mindre ingripande medel parallellt och därigenom minska risken att straffrätten blir det enda bärande instrumentet. Att regeringen dessutom framhåller att befintliga utbildningsinsatser och informationskanaler behöver stärkas för att motverka myten om mödomshinnan kan förankras i CEDAW:s hållning.¹⁹² Där kan strafflagstiftning visserligen kan vara viktig men bör kompletteras med konkreta åtgärder för genomförande, uppföljning och skydd mot repressalier. Även WHO uppmanar till utbildning av vårdpersonal och informationskampanjer i samhället för att motverka myter om mödomshinnan. Om lagstiftaren ser kriminalisering och utbildnings- och eller informationsåtgärder som sammanlänkade delar, kan detta i viss mån stödja tesen att straffrätten inte används som en första utväg.

Ett tredje argument är regeringens invändning att en renodlad vårdinriktad reglering inte skulle räcka eftersom handlingarna även kan utföras utanför den offentliga vården.¹⁹³ Här argumenterar lagstiftaren för varför dessa åtgärder inte räcker till och att det dessutom skulle kunna innebära en viss dubbelreglering. Om centrala delar av problemet realiseras i informella miljöer kan lagstiftaren hävda att administrativa medel (tillsyn, riktlinjer och disciplinära konsekvenser inom vården) inte når relevanta aktörer och därför inte är tillräckliga som ensamt styrmedel. I en sådan situation kan straffrättslig reglering framstå som det instrument som faktiskt kan omfatta både vårdkontexten och gärningsmän utanför institutionella ramar.

6.1.3 Argument emot kriminalisering

Trots att regeringen identifierar förebyggande insatser uppstår kärnfrågan i *ultima ratio*-prövningen: varför väljs inte mindre ingripande alternativ i stället för kriminalisering? Enligt Melanders utgångspunkt kräver principen inte bara att alternativa åtgärder nämns, utan att det minst ingripande alternativet väljs om det bedöms kunna uppnå syftet att komma till bukt med eller begränsa samhällsproblemet. Den brist i motiveringen som därmed aktualiseras är att utbildnings-, informations- och stödåtgärder enbart formuleras som något som ska ske vid sidan av kriminalisering, snarare än som ett alternativ som prövas som förstahandsmedel. Mot denna bakgrund aktualiseras även frågan hur kriminaliseringen förhåller sig till implementering och utvärdering av jämställdhetsstrategin som löper till 2027 som omfattar sådana förebyggande insatser.

Invändningen förstärks av att remissmaterialet identifierar ett brett spektrum av alternativa åtgärder såsom SRHR-satsningar, föräldrastöd, riktade insatser mot barnavårdscentraler/förskola/skola/socialtjänst, rutiner för orosanmälan, fortbildning av yrkesverksamma, insatser via fritidsgårdar och föreningsliv, stöd till personer i riskzon samt kompetenshöjningar. Om dessa alternativ finns tydligt formulerade men inte rangordnas eller motiveras bort som

¹⁹² Ibid.

¹⁹³ Ibid s. 18–20.

otillräckliga genom en transparent alternativprövning, blir det svårt att visa att straffrätten verkligen används som ett sista steg.

Därtill tillkommer en kunskaps- och strukturförklaring som i sig talar för att mindre ingripande åtgärder kan vara mer ändamålsenliga än straffrätt. Wikan och Noreé beskriver hur hedersnormer kan hänga samman med strukturella faktorer såsom patriarkala maktstrukturer, låg utbildningsnivå, bristande upplysning samt hur heder i första hand kan förstås som ett kulturellt, snarare än religiöst fenomen. Noreé framhåller dessutom att migration i vissa fall kan förstärka normerna genom generationskonflikter där barn snabbare anpassar sig till majoritetssamhällets värderingar än sina föräldrar. Om sådana orsaksfaktorer är centrala menar jag att straffrätten blir ett trubbigt instrument i förhållande till målet att minska förekomsten av handlingarna. I linje med Asp m.fl. och Jareborg aktualiseras därmed frågan om straffrätten används för att kompensera för brister i andra samhällssystem, vilket talar emot att *ultima ratio*-kravet är uppfyllt.

I sammanhanget blir även empiriska indikationer på stöd viktiga. Ghadimis resultat enligt vilken en betydande andel högstadieselever med utländsk bakgrund instämmer i att kvinnor ska vara oskulder vid äktenskap och att föräldrar har rätt att bestämma detta illustrerar behovet av tidiga normpåverkande insatser, snarare än att förlita sig på straffrättsliga reaktioner. Bilden stöds även av Kelly som visar att en positiv sexuell hälsa förutsätter att unga kvinnor utvecklar kritiska perspektiv till traditionella föreställningar om oskuld samt att oskulden förstås som en del av att växa upp snarare än som något som "ges bort" som en gåva. Detta knyter direkt an till Melanders krav på att välja minst ingripande medel: om tidiga utbildnings- och informationsinsatser framstår som centrala indikerar detta att lagstiftaren bör redovisa varför de inte kan ges företräde. Dessutom bekräftas denna hållpunkt av Lernestedt som framför att straffrätten svårligen kan motverka hedersrelaterad problematik.

Man kan även ställa sig kritisk till hur ändamålsenligt det är att använda straffrätten för att reglera handlingar som ytterst bygger på felaktiga föreställningar. Att straffbelägga handlingar som bygger på en myt menar jag riskerar att angripa symptom snarare än orsaker. Det kan även ifrågasättas om kriminalisering är det korrekta svaret när alternativa medel hade kunnat undanröja föreställningen om att oskuld överhuvudtaget är något som kan kontrolleras eller intygas. Enligt Crosby m.fl. framgår att en normförändring kräver att frågan drivs inifrån samhällets egna aktörer, vilket förutsätter att utbildning sker i samråd med lokala religiösa ledare inom gruppen.

6.1.4 Samlad bedömning

Vid en samlad bedömning framstår det inte som att kriminaliseringen av oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp uppfyller principen om *ultima ratio*. Även om det är ostridigt att handlingarna är integritetskränkande och förknippade med allvarliga risker för kvinnors hälsa visar såväl forskning

som remissinstanser att problemen har sin grund i komplexa sociala och kulturella strukturer, vilket innebär att de svårligen kan motverkas genom straffrättsliga medel. WPR-analysen bidrar här med en fördjupad förståelse av varför denna prövning brister. Alternativa åtgärder identifieras visserligen men ges inte en sådan tyngd eller konkretisering att de framstår som reella alternativ till straffrätten. Därigenom förskjuts fokus från frågan om *huruvida* straffrätten bör användas till *hur* den bör användas.

Att kriminaliseringen i betydande utsträckning motiveras av sitt symbolvärde och sitt normerande budskap förstärker denna bild. När straffrätten tilldelas en central roll i att signalera samhällets avståndstagande utan att det samtidigt visas att andra mindre ingripande åtgärder är otillräckliga, uppstår en situation där straffrätten i praktiken ges en mer primär funktion. Detta ligger nära det som kan beskrivas som *sola ratio*, vilket står i direkt spänning med *ultima ratio*-principens krav på restriktivitet. Mot denna bakgrund framstår det som problematiskt att ingripande sanktioner införs innan mindre ingripande och förebyggande åtgärder fått fullt genomslag eller i vart fall prövats och utvärderats mer utförligt. I stället för att primärt angripa den mytbildning som ligger till grund för handlingarna har lagstiftaren valt att straffbelägga de uttryck som myten tar sig.

Ur ett straffrättsligt principiellt perspektiv innebär detta att kriminaliseringens legitimitet framstår som otillräckligt underbyggd. Som Lernestedt framhåller riskerar en sådan utveckling att urholka straffrättens legitimitet och därmed också dess normerande kraft, särskilt i situationer där resurser för tillämpning och uppföljning är begränsade. I ljuset av WPR-analysen kan bristerna i *ultima ratio*-prövningen således inte enbart förstås som en fråga om otillräcklig argumentation, utan som en följd av hur problemet i sig har konstruerats.

6.2 Principen om effektivitet

Enligt effektivitetsprincipen bör en ny kriminalisering endast införas om den på ett meningsfullt sätt bidrar till att motverka det oönskade beteendet, särskilt i situationer där beteendet redan omfattas av befintliga straffbud. Om en handlingsdirigerande regel redan finns och i praktiken är tillämplig talar starka skäl emot att införa parallella eller överlappande bestämmelser. Risken är annars att straffrätten blir mindre överskådlig och förutsebar. Att ett beteende redan är straffbelagt utesluter inte i sig nykriminalisering. Som Jareborg framhåller förutsätter dock en sådan åtgärd att den nya bestämmelsen medför påtagliga effektivitetsvinster, exempelvis genom att väsentligt stärka skyddet för ett intresse eller minska risken för allvarlig skada, på ett sätt som inte kan uppnås inom ramen för tidigare reglering. Bedömningen ska därmed inte göras abstrakt, utan genom en konkret prövning av om den nya kriminaliseringen faktiskt förbättrar rättssystemets ingripandeförmåga. Effektivitetsprincipen kräver således en avvägning mellan den potentiella nyttan av ett utvidgat straffansvar och de kostnader som kriminalisering medför, både i form av ökad komplexitet och i form av intrång för berörda individer.

Mot denna bakgrund aktualiseras frågan om hur effektivitet förstås och framställs i lagstiftningsprocessen. WPR-analysen visar att kriminaliseringen vilar på ett underliggande antagande om straffrätten som ett effektivt styrmedel genom sin symboliska verkan. Straffrätten framstår därmed som ett medel som inte bara kan ingripa mot enskilda handlingar utan också påverka normer kopplade till oskuld och heder. Samtidigt problematiseras detta antagande i begränsad utsträckning. Genom att effektiviteten i stor utsträckning tas för given, snarare än prövas i relation till befintlig reglering, förskjuts fokus från frågan om kriminaliseringen faktiskt är *verksam* till frågan om den är normativt *önskvärd*. Den symboliska funktionen ges därmed en framträdande roll i argumentationen, medan mer empiriskt grundade överväganden kring prevention och faktisk beteendepåverkan ges ett begränsat utrymme.

Mot denna bakgrund analyseras i det följande om kriminaliseringen kan anses uppfylla effektivitetsprincipens krav med särskilt fokus på dess normativa betydelse, förhållande till befintlig reglering samt handlingsdirigerande funktion.

6.2.1 Normativ markering

Lagstiftaren har som nämnts i uppsatsens inledning sedan tidigare infört flera bestämmelser som uttryckligen tar sikte på hedersrelaterat förtryck. Hit hör brotten äktenskapstvång, barnäktenskapsbrott och vilseledande till äktenskapsresa i 4 kap. 4 c–d §§ BrB samt brottet hedersförtryck i 4 kap. 4 e § BrB. Därtill har en särskild straffskärpningsgrund införts i 29 kap. 2 § 10 p. BrB för brott som begås med hedersmotiv.

Dessa åtgärder innebär att lagstiftaren redan före införandet av den aktuella kriminaliseringen tydligt markerat ett avståndstagande från hedersnormer. Genom straffskärpningsgrunden ges domstolarna dessutom möjlighet att vid straffmätningen beakta hedersmotivets särskilda klandervärdhet och att höja straffvärdet. Detta gäller även i situationer där exempelvis en oskuldskontroll, ett oskuldsintyg eller ett oskuldsingrepp aktualiserar ansvar enligt ett redan tillämpligt straffbud.

Ur ett effektivitetsperspektiv är detta av betydelse. Den normativa markering som lagstiftaren eftersträvar, att tydligt ta avstånd från hedersrelaterade handlingar, kan i viss mån redan uppnås inom ramen för befintlig reglering. Effektivitetsprincipen aktualiserar därmed frågan om nya, särskilda kriminaliseringar tillför något utöver denna redan etablerade möjlighet att markera allvar och klandervärdhet mot hedersnormer, eller om de i huvudsak innebär ytterligare normativ duplicering.

Den fortsatta prövningen blir därför inriktad på om de nya straffbestämmelserna i fråga om oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp faktiskt tillför sådana effektivitetsvinster som inte redan kan uppnås genom befintliga bestämmelser.

6.2.2 Oskuldskontroller

När det gäller oskuldskontroller framhåller regeringen att kriminaliseringen syftar till att stärka skyddet för kvinnors självbestämmande och att tydliggöra att sådana handlingar är oacceptabla även när de framställs som frivilliga.¹⁹⁴ Före reformen var samtycke relevant vid bedömningen av exempelvis sexuella övergrepp mot kvinnor över 15 år, vilket innebar att vissa oskuldskontroller kunde falla utanför straffansvar om de bedömdes som frivilliga och inte medförde tillräcklig skada. Däremot var samtycke inte heller innan ansvarsbefriande vid kontroller på barn som då kunde utgöra våldtäkt mot barn enligt 6 kap. 4 § BrB, sexuellt övergrepp mot barn enligt 6 kap. 6 § BrB eller sexuellt ofredande mot barn enligt 6 kap. 10 § BrB.¹⁹⁵

Regeringen konstaterar samtidigt att de allvarigare formerna av oskuldskontroller även för kvinnor över 15 år redan tidigare omfattades av strängare brottsrubriceringar, såsom våldtäkt enligt 6 kap. 1 § BrB, oaktsam våldtäkt enligt 6 kap. 1 a § BrB, sexuella övergrepp enligt 6 kap. 2 § BrB eller oaktsamma sexuella övergrepp enligt 6 kap. 3 § BrB. Mindre ingripande fall kunde hanteras genom bestämmelser om ofredande enligt 4 kap. 7 § BrB och påtryckningar genom olaga tvång i 4 kap. 4 § BrB.¹⁹⁶

Mot denna bakgrund framstår utgångspunkten för effektivitetsprövningen som tydlig: frågan är inte om beteendena tidigare varit helt straffria, utan om den nya bestämmelsen tillför något i effektivitetshänseende. Effektivitetsprincipen kräver att tillskott leder till en reell förbättring av rättssystemets handlingsdirigerande funktion. I detta avseende innebär kriminaliseringen ett rättsligt tillskott i förhållande till tidigare rättsläge på grund av att samtycke saknar betydelse, oberoende av ålder. Detta kan tala för att bestämmelsen tillför något enligt principen.

Det som enligt regeringen särskiljer oskuldskontroller från andra undersökningar är däremot främst syftet med handlandet, alltså att fastställa sexuell debut.¹⁹⁷ Ur ett effektivitets-perspektiv kan denna konstruktion emellertid vara problematisk. När straffansvaret knyts till ett särskilt ändamål uppstår ett bevisläge där åklagaren i praktiken behöver klarlägga gärningspersonens motivbild och sammanhanget kring undersökningen. I de situationer där oskuldsnormen har starkt genomslag föreligger som regeringen visar inte sällan en tystnadskultur i förhållande till myndigheter, vilket indikerar begränsad benägenhet att medverka i utredningar.¹⁹⁸ Då rekvisitet gällande syfte därmed blir svårt att styrka riskerar bestämmelsen att få svagt genomslag i

¹⁹⁴ Prop. 2024/25:189 s. 23–24.

¹⁹⁵ Ibid s. 23.

¹⁹⁶ Ibid.

¹⁹⁷ Ibid s. 26.

¹⁹⁸ Ibid s. 18.

rättstillämpningen och därmed inte tillföra någon påtaglig förbättring av rättssystemets ingripandeförmåga.

Lernestedt framhåller vidare att gärningstyper som redan på förhand bedöms vara svåra att upptäcka eller lagföra riskerar att framstå som ineffektiva och bör därför sällas bort i kriminaliseringsprocessen. Regeringen anger själva att omfattningen av oskuldskontroller bedöms vara begränsad och att ett betydande mörkertal är sannolikt.¹⁹⁹ Även detta indikerar låg upptäcktsrisk, vilket ytterligare bekräftas av uttalanden om att få åtal förväntas.²⁰⁰ I avsaknad av en tydlig förbättring av upptäckts- eller lagföringsmöjligheter riskerar straffhotet därmed att få begränsad handlingsdirigerande effekt.

6.2.3 Oskuldsintyg

Situationen är delvis annorlunda beträffande oskuldsintyg. Regeringen pekar här på att intyg kan utfärdas utan faktisk kontroll, exempelvis baserat på fotografier eller journalanteckningar, vilket skapar möjligheter att kringgå ett förbud mot oskuldskontroller. Den tidigare regleringen tog i huvudsak sikte på situationer där intyget utgjorde ett led i äktenskapstvång eller barnäktenskapsbrott enligt 4 kap. 10 § BrB. I andra fall föll beteendet utanför straffansvar då det i praktiken inte kunde falla under bestämmelsen om osant intygande i 15 kap. 1 § 1 st. BrB.²⁰¹

Utgångspunkten för effektivitetsprövningen är därmed inte lika tydlig som för oskuldskontroller eftersom beteendet i större utsträckning hamnat utanför det straffbara området. I detta avseende kan kriminaliseringen sägas täppa till en mer påtaglig rättslig lucka. Ur effektivitetsprincipens perspektiv talar detta för att den nya bestämmelsen tillför något som tidigare saknades och potentiellt kan medföra en viss effektivitetsvinst.

Samtidigt kvarstår betydande tillämpningsproblem. Trots regeringens bedömning att oskuldsintyg, till skillnad från oskuldskontroller, har något bättre bevisläge omfattar kriminaliseringen även muntliga intyg.²⁰² Detta riskerar att göra även denna bestämmelse svår att tillämpa i praktiken. Därutöver kan upptäcktsrisken ifrågasättas även här, vilket enligt Lernestedt utgör ett argument för att avstå från kriminalisering. Det framstår i min mening som osannolikt att den kvinna som efterfrågar intyget skulle anmäla utföraren för brott, liksom att utföraren själv skulle ange sig. Inte heller kvinnans familj som kan vara den part som har begärt intyget framstår som sannolika anmälare. Därför kan kriminalisering snarare äventyra att den rådande tystnadskulturen stärks.

Som Jareborg och Zila framhåller är det dessutom inte avgörande att varje enskild kriminalisering är effektiv i sig, utan att straffrättssystemet som helhet

¹⁹⁹ Ibid s. 16.

²⁰⁰ Ibid s. 25.

²⁰¹ Ibid s. 33.

²⁰² Ibid s. 15.

uppvisar faktisk effektivitet. Om kriminaliseringen av oskuldsintyg främst täpper till en teoretisk lucka utan att nämnvärt öka upptäcktsrisken eller påverka beteenden, är det tveksamt om den bidrar till systemets samlade effektivitet i den mening som principen förutsätter.

En ytterligare problematik rör relationen mellan brottsrubriceringen och bestämmelsens rekvisit. Brottet benämns *intygande av sexuell oskuld*, vilket språkligt antyder att kriminaliseringen avser intyganden om att en person *är* oskuld. Av rekvisiten framgår dock att även den som intygar att någon *inte är* oskuld kan dömas för brottet. Kriminaliseringen träffar därmed ett bredare handlingsutrymme än vad brottsrubriceringen antyder, vilket kan ifrågasättas ur ett handlingsdirigerande perspektiv. Denna diskrepans kan även relateras till Duffs iakttagelse om brister i kvaliteten i de beslutsprocesser genom vilka nya brott konstrueras.

6.2.4 Oskuldsingrepp

När det gäller oskuldsingrepp var rättsläget före reformen mer komplext. Straffansvar enligt misshandelsbestämmelserna i 3 kap. BrB och vållande till kroppsskada enligt 3 kap. 8 § BrB var beroende av en helhetsbedömning där samtycke, skadans omfattning, smärtans intensitet och omständigheterna i det enskilda fallet tillmättes betydelse. I vissa fall kunde ansvar undgåas om åtgärden inte medförde mer än ringa skada och om syftet bedömdes som godtagbart, samtidigt som mer ingripande åtgärder kunde omfattas av exempelvis bestämmelsen om könsstympning. Dessutom kunde handlingen falla inom olaga hot enligt 4 kap. 4 § BrB om ingreppet skett till följd av påtryckningar.²⁰³

Även här blir utgångspunkten för effektivitetsprövningen tydlig eftersom beteendet i flera avseenden redan kunde klassificeras som brottsligt. Frågan blir således om den nya kriminaliseringen medför sådana särskilda effektivitetsvinster som effektivitetsprincipen förutsätter. Skillnaden är alltså att samtycke inte är relevant, ens i fall där det normalt skulle befria från ansvar för exempelvis en misshandel, vilket indikerar en handlingsdirigerande funktion.

Regeringen anför emellertid att det tidigare rättsläget innebar ett mycket begränsat utrymme att straffrättsligt hålla vårdpersonal ansvariga, bland annat på grund av osäkerhet kring vad som kunde anses strida mot vetenskap och beprövad erfarenhet.²⁰⁴ Detta anges som ett bärande skäl för kriminalisering eftersom ett uttryckligt straffbud anses skapa tydlighet och därigenom stärka möjligheterna till lagföring. Ur effektivitetsprincipens perspektiv är detta resonemang inte oproblemiskt. Om den huvudsakliga bristen i det tidigare rättsläget bestod av tolkningssvårigheter och bevisproblem menar jag att det inte är självklart att ett nytt straffbud utgör den mest ändamålsenliga lösningen. Sådana brister hade alternativt kunnat hanteras genom

²⁰³ Ibid s. 39–41.

²⁰⁴ Ibid s. 40.

praxisutveckling, förtydligade medicinska riktlinjer eller skärpt tillsyn inom hälso- och sjukvården. En nykriminalisering riskerar därmed att fungera som ett substitut för rättstillämpning, snarare än som ett effektivt handlingsdirigerande instrument.

Därtill framhålls att det avgörande kännetecknet även för detta brott, i likhet med oskuldskontroller, är syftet med själva ingreppet.²⁰⁵ Det är således ändamålet som skiljer det numera straffbara oskuldsingreppet från medicinskt motiverad underlivskirurgi. Ansvar för att fastställa detta syfte vilar på läkaren.²⁰⁶ Här menar jag att de svårigheter Lernestedt lyfter om motivbild i hindersrelaterade sammanhang kan göra sig gällande. För det första kan det antas vara svårt för läkaren att klarlägga kvinnans eller hennes omgivnings avsikt med att hon efterfrågar den konkreta åtgärden. För det andra kan det visa sig än mer komplicerat att i efterhand bevisa huruvida läkaren faktiskt insåg det verkliga bakomliggande syftet med ingreppet. I linje med denna kritik framhålls även i SOU 2013:38 att konsekvenserna av särskilda specialregleringar, såsom den nu aktuella, ofta är svåra att förutse, vilket talar för en belastning på straffrätten.

6.2.5 Samlad bedömning

Vid en samlad avvägning framstår det som tveksamt om kriminaliseringen av oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp uppfyller effektivitetsprincipens krav. Även om lagstiftningen tydligt markerar ett normativt avståndstagande från handlingarna, är det inte visat att den i någon avgörande utsträckning bidrar till att motverka de beteenden som den tar sikte på. WPR-analysen bidrar med en förklaring till denna brist. När problemet konstrueras som en fråga om rättsliga luckor och behov av tydligare straffbestämmelser skildras kriminalisering som den primära lösningen. Genom att effektiviteten i lagstiftningsprocessen i stor utsträckning bygger på antaganden om straffrättens symboliska och därmed avskräckande funktion, snarare än på en närmare prövning av dess faktiska effekter, framstår kriminaliseringen som effektiv i teorin men mindre underbyggd i praktiken.

Särskilt problematiskt är att de handlingar som kriminaliseringen avser ofta äger rum i kontexter där social kontroll och tystnadskulturer föreligger. I sådana sammanhang kan straffrättens avskräckande effekt antas vara begränsad, vilket även framträder i WPR-analysen. Vidare har det inte visats att den nya regleringen tillför sådana effektivitetsvinster i förhållande till tidigare lagstiftning att en särskild kriminalisering är motiverad. Som framgått har liknande handlingar i betydande mån, i vart fall gällande oskuldskontroller och oskuldsingrepp, kunnat hanteras inom ramen för befintliga straffbestämmelser. I avsaknad av en tydlig analys av vad de nya reglerna antas tillföra i effektivitetshänseende framstår det som oklart på vilket sätt den nya

²⁰⁵ Ibid s. 44.

²⁰⁶ Ibid.

kriminaliseringen förväntas förbättra den handlingsdirigerande effekten, varför principen inte kan anses uppfylld.

Som Lernestedt m.fl. framhåller kan en underlåtenhet att uppfylla denna princip i förlängningen riskera att urholka allmänhetens respekt för straffrätten och bidra till att rättssystemet uppfattas som ineffektivt eller godtyckligt. Mot denna bakgrund framstår Justitiekanslerns invändning om risken för dubbelkriminalisering som välgrundad. I ljuset av den problemrepresentation som identifierats i WPR-analysen kan bristerna i effektivitetsbedömningen förstås som en följd av att straffrätten redan från början antas vara ett effektivt verktyg.

6.3 Principen om skyddsintresse

Enligt skyddsintresseprincipen åligger det lagstiftaren att inte endast ange vilket intresse som avses skyddas, utan även att redovisa varför detta intresse är skyddsvärt och varför straffrättslig reglering är ett lämpligt medel. Som framhålls i SOU 2013:38 bör denna analys inte stanna vid allmänna och schematiska formuleringar, utan tydligt klargöra både intressets art och dess relation till den valda kriminaliseringen. Det är särskilt viktigt att analysera lagstiftning utifrån denna princip i situationer där flera skyddsvärda intressen står i konflikt med varandra. Mot denna bakgrund aktualiseras frågan om hur skyddsintresset konstrueras i lagstiftningsprocessen. WPR-analysen visar att handlingarna framställs som uttryck för kontroll och förtryck i hederskontexter, vilket legitimerar ett straffrättsligt ingripande i syfte att skydda kvinnor från sådana kränkningar.

Samtidigt synliggör WPR-analysen att denna konstruktion inte är entydig. Även om kvinnan betraktas som ett offer i behov av skydd, framträder en alternativ bild där handlingarna i vissa fall kan förstås som strategiska val i syfte att hantera en utsatt situation och i vissa kontexter utgöra ett sätt att undvika allvarligare våld. Denna ambivalens får betydelse för bedömningen av skyddsintresset. Om kvinnan uteslutande förstås som ett offer framstår kriminalisering som ett tydligt sätt att stärka hennes skydd. Om hon däremot betraktas som en självbestämmande aktör med begränsade handlingsalternativ aktualiseras frågan om kriminaliseringen i vissa fall riskerar att motverka hennes faktiska intressen. När detta perspektiv ges begränsat utrymme påverkas också bedömningen av vilka intressen som bör ges företräde. Detta aktualiserar en feministisk problematisering av skyddsintresset där frågan inte enbart är vad som ska skyddas, utan även hur kvinnans position förstås i lagstiftningen.

Mot denna bakgrund analyseras i det följande kriminaliseringen av oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp utifrån det angivna skyddsintresset, dess motsstående intresse och hur avvägningen mellan dessa intressen kommer till uttryck.

6.3.1 Det angivna skyddsintresset

Regeringen anger att kriminaliseringen syftar till att skydda kvinnors rätt till självbestämmande över kroppen och sexualiteten samt hennes fysiska och psykiska hälsa.²⁰⁷ Skyddsintresset formuleras därmed huvudsakligen i termer av sexuell och personlig integritet samt psykisk hälsa, vilket enligt Lernestedt typiskt sett hör till individintressena. Även hos Jareborg framstår sådana intressen, knutna till hälsa, ära och frihet, som principiellt godtagbara skyddsintressen inom straffrätten. Redan på denna nivå finns alltså ett starkt argument för reformen: handlingarna rör intressen som i grunden är skyddsvärda och som straffrätten ofta tar sikte på.

Samtidigt aktualiserar utformningen av kriminaliseringen frågor om precision och konsekvens. Bestämmelserna om oskuldskontroller och oskuldsintyg placeras i 4 kap. BrB. Lernestedt beskriver 4 kap. BrB som inriktat på mer svår-fångade intressen, däribland personlig integritet och ära, vilka till skillnad från exempelvis liv inte framstår lika konkreta. Detta talar för att det krävs en särskilt tydlig och preciserad motivering när de läggs till grund för kriminalisering.

Än mer framträdande blir frågan om konsekvens i relation till oskuldsingrepp som regleras i en särskild lag. Detta motiveras av att ingreppet främst kopplas till familjens heder och inte typiskt sett syftar till att kränka kvinnans personliga integritet.²⁰⁸ En sådan motivering framstår samtidigt som svår förenlig med regeringens ställningstagande att skälen för kriminaliseringen är att skydda kvinnans rätt till självbestämmande och sexuella integritet, vilket ger intryck av en inkonsekvens i skyddsintresseargumentationen.²⁰⁹

Därtill framhåller regeringen återkommande att kriminaliseringen markerar ett tydligt avståndstagande från hedersnormer och en diskriminerande kvinnosyn samt att den ska tydliggöra att åtgärderna är oacceptabla i det svenska samhället, verka preventivt och ha ett symbolvärde genom att visa oförenlighet med grundläggande samhälleliga värderingar.²¹⁰ Denna argumentationslinje förefaller emellertid ligga närmare kollektiva och offentliga intressen, såsom allmän ordning, än skyddet för individuella intressen.

Mot denna bakgrund kan det ifrågasättas om de redovisade intressena avseende kvinnans sexuella och personliga integritet samt psykiska hälsa verkligen utgör de mest närliggande skyddsintressena bakom den aktuella kriminaliseringen. Skyddsintresset riskerar i stället att framstå som huvudsakligen kollektivt, vilket i och för sig är ett etablerat skyddsintresse. Detta aktualiserar däremot den kritik som framfördes redan i SOU 2013:38, enligt vilken

²⁰⁷ Prop. 2024/25:189 s. 23–24, 32 & 40.

²⁰⁸ Ibid s. 45–46.

²⁰⁹ Ibid s. 40.

²¹⁰ Ibid s. 24, 32 & 40.

lagstiftaren ofta nöjer sig med allmänna och schematiska formuleringar av skyddsintresset utan att tydligt klargöra vilket intresse som faktiskt skyddas.

6.3.2 Det motstående skyddsintresset

Mot det angivna skyddsintresset står ett annat, minst lika skyddsvärt intresse: kvinnors liv i en hederskontext. Enligt Jareborg intar rätten till liv en särställning bland skyddsintressen och utgör ett av de mest grundläggande intressen som straffrätten har att värna.

Forskning och empiriska observationer, bland annat redovisade av Hussein och Noreé, visar att avsaknad av ”bevis” på oskuld kan utlösa allvarliga repressalier. Noreé beskriver ett spektrum som sträcker sig från social kontroll, hot och isolering till grovt våld om misshandel med tillhyggen, könsstympning och i extrema fall dödligt våld såsom hedersmord. Hussein redogör för lakantest i anslutning till bröllopsnätter där frånvaro av blod kan få omedelbara och livsfarliga konsekvenser. Kvinnor från Christianson & Erikssons studie bevittnar även att ett ingrepp kan ha att göra med en fråga om liv eller död, vilket även bekräftas av Shalhoub-Kevorkian. Samtidigt är föreställningen om mödomshinnan enligt bland annat NCK medicinskt felaktig, vilket förstärker risken för godtyckliga och oproportionerliga bestraffningar.

I detta sammanhang behöver sambandet mellan oskuldsingrepp, oskuldskontroller och oskuldsintyg uppmärksammas. Handlingarna förekommer enligt min uppfattning rimligtvis ofta inte isolerat, utan som led i ett sammanhängande förfarande. Ett ingrepp kan genomföras för att möjliggöra en kontroll, som i sin tur syftar till att utfärda ett intyg, eller tvärtom. Genom att kriminalisera samtliga led i denna kedja menar jag att lagstiftningen riskerar att eliminera de få handlingsalternativ som i vissa situationer används för att avvärja allvarligare repressalier, i fall där kvinnan samtycker. Detta är kärnan i skyddsintressekonflikten.

6.3.3 Risker och avvägningar

Flera remissinstanser har uttryckligen uppmärksammat konflikten mellan straffrätt och risken för repressalier. Socialstyrelsen har varnat för att kriminaliseringen kan innebära fara för den utsatta kvinnans liv och hälsa om hon inte genomgår en kontroll eller erhåller ett intyg. Falu tingsrätt har ifrågasatt om fördelarna väger upp nackdelarna, särskilt om följden blir att kvinnor i stället tvingas vända sig till informella och mer riskfyllda aktörer. Sundsvalls kommun har framhållit att ett oskuldsintyg som inte grundar sig på en faktisk kontroll i vissa fall kan vara avgörande för att rädda kvinnans liv, hälsa och sociala ställning. Sveriges advokatsamfund har på liknande sätt pekat på att kontroller och ingrepp i praktiken kan fungera som ett sätt att undgå grövre våld.

Regeringen erkänner att riskerna existerar men anser inte att de är tillräckliga för att avstå kriminalisering. I stället betonas att kontroller, intyg och ingrepp

aldrig kan accepteras som lösningar på hedersrelaterat våld och att kriminalisering därför är nödvändig för att tydligt markera handlingarnas klandervärdehet.²¹¹ Det finns här ett tydligt argument för reformen. Staten vill inte legitimera en ordning där kvinnors säkerhet görs beroende av handlingar som objektifierar och kontrollerar hennes sexualitet. En sådan normativ gränsdragning kan uppfattas som positiv och central för att skydda kvinnors rättigheter och långsiktigt motverka hedersnormer.

Samtidigt uppstår en spänning i avvägningen. Å ena sidan framhålls att samtycke ofta ges under press och rädsla för konsekvenser, å andra sidan bortses i praktiken från att just denna rädsla kan innebära att uteblivna kontroller, intyg eller ingrepp leder till allvarliga repressalier. Resonemanget riskerar därmed att bli cirkulärt. Samtycke förklaras irrelevant eftersom handlingen anses uttrycka en oacceptabel norm, samtidigt som kriminaliseringens syfte är att markera avståndstagande från denna norm utan att tillräcklig hänsyn tas till de faktiska konsekvenser som ett förbud kan få för den enskilda kvinnan.

Ur skyddsintresseprincipens perspektiv är därför den avgörande frågan inte om kriminalisering långsiktigt förändrar hedersnormer utan om kriminaliseringen i den kontext där handlingarna förekommer faktiskt stärker skyddet för de individer lagstiftningen utger sig för att värna, särskilt i typfallen där kvinnans handlingsutrymme är starkt begränsad och riskerna är akuta.

6.3.4 Skadebegränsning och undanträngning

Kriminaliseringen aktualiserar frågan om reformen riskerar att försvåra hälso- och sjukvårdens möjligheter att fungera som en skyddande instans. Om kvinnor till följd av kriminaliseringens räckvidd upplever att de inte kan vända sig till vården utan att utsätta vårdpersonal för risker eller utan att själva bli avvisade finns, som remissinsatser pekar på, en risk att de i stället söker hjälp i informella sammanhang eller reser utomlands där insyn, kvalitet och patientsäkerhet blir svagare. En sådan undanträngning kan i praktiken öka riskerna för kvinnan.

Det kan invändas att eftersom kontroller, intyg och ingrepp bygger på en medicinskt felaktig föreställning kan åtgärderna ge missvisande resultat och därmed inte utgöra ett tillförlitligt skydd mot repressalier. Den invändningen är relevant. Samtidigt är problemet att kriminalisering inte nödvändigtvis undanröjer trycket på kvinnan eftersom, som visats ovan, efterfrågan på ”bevis” genereras av normstrukturen och inte av tillgången till legala tjänster. Om normtrycket kvarstår kan ett förbud därför förskjuta handlingarna till mer svårkontrollerade miljöer utan att det omedelbara hotet mot kvinnan minskar.

Ur ett skyddsperspektiv blir därför frågan om reformen skapar bättre faktiska skyddsmöjligheter i den situation där kvinnan befinner sig. Om kvinnan i

²¹¹ Ibid s. 25, 34 & 41.

stället ges möjlighet att vända sig till etablerad vårdpersonal utan att vårdpersonalen riskerar straffrättslig lagföring menar jag att sannolikheten är större att hon får tillgång till stöd, rådgivning och skydd som kan minska risken för allvarigare repressalier. Min utgångspunkt är att vårdpersonal i dessa situationer agerar med kvinnans bästa för ögonen och inte utfärdar intyg eller vidtar åtgärder som riskerar att utsätta henne för livsfara. I sådana fall kan kriminaliseringen därför paradoxalt nog komma att försvaga, snarare än stärka, hennes faktiska säkerhet.

6.3.5 Samlad bedömning

Vid en samlad analys framstår skyddsintresset bakom kriminaliseringen som både otydligt preciserat och konfliktfyllt. De intressen som regeringen anger: sexuell integritet, självbestämmande och hälsa, är i grunden godtagbara intressen men förefaller inte vara de mest närliggande intressena till kriminaliseringen ifråga. Genom att kriminalisera handlingarna oavsett samtycke och samtidigt avfärda de risker som lyfts fram av remissinstanserna som otillräckliga, verkar regeringen i praktiken gett företräde åt ett kollektivt och symboliskt skyddsintresse framför kvinnors faktiska och omedelbara säkerhet. Skyddsintresseprincipen kräver emellertid att sådana konflikter redovisas öppet och vägs transparent. Någon sådan fördjupad avvägning kan inte anses ha genomförts.

WPR-analysen visar att kriminaliseringen präglas av en ambivalens i synen på kvinnan. Å ena sidan konstrueras hon som ett offer för hedersrelaterat förtryck, vilket motiverar ett starkt skydd genom straffrätten. Å andra sidan framträder, om än mer implicit, att handlingarna i vissa fall kan vara ett resultat av strategiska överväganden i en kontext där handlingsutrymmet är starkt begränsat. Särskilt tydligt blir detta i relation till det motstående intresset. I extrema fall kan vissa av de kriminaliserade handlingarna fungera som ett sätt att undvika allvarigare våld, inklusive livshotande situationer. Detta innebär att kriminaliseringen kan komma att stå i konflikt med ett intresse av att skydda kvinnans liv. Vidare framstår det som problematiskt att de konsekvenser som kriminaliseringen kan få för kvinnor i hederskontexter inte i någon större utsträckning problematiseras i lagstiftningsprocessen. Genom att dessa aspekter ges begränsat utrymme i problemrepresentationen förskjuts fokus från en *komplex avvägning* mellan olika intressen, till en mer *entydig bild* av vad som bör skyddas. Detta riskerar, i motsägelse med Shalhoub-Kevorkians feministiska perspektiv, att leda till en förenklad förståelse av skyddsintresset och dess praktiska implikationer.

Sammantaget innebär detta att även om kriminaliseringen tar sikte på ett legitimt skyddsintresse, är det oklart om den i alla delar träffar rätt i förhållande till de situationer den avser att reglera. I ljuset av den problemrepresentation som identifierats i WPR-analysen kan bristerna i skyddsintressebedömningen förstås som en följd av att vissa perspektiv, särskilt de som rör kvinnors faktiska handlingsutrymme och riskexponering, inte fullt ut integreras i analysen.

Detta innebär att principen om skyddsintresse och motstående intresse inte kan anses vara uppfylld.

6.4 Avvägning mellan straffrättsliga principer

Dworkin uttrycker att principer ska beaktas i beslutsprocessen men att de inte nödvändigtvis är utslagsgivande och kan tillmätas olika vikt samt vägas mot varandra. Såsom Jareborg formulerar det är en rättsprincip alltid en rättsregel, men till sin karaktär en böra-regel, vars åsidosättande inte tvunget innebär att den anses överträdd. När kriminaliseringen av oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp i detta fall prövas mot de aktuella principerna visar dock den samlade bedömningen att de inte bara brister var för sig, utan även vid en sammantagen avvägning.

Mot denna bakgrund framstår kompetenshöjande insatser som mer ändamålsenliga än kriminalisering, särskilt mot bakgrund av risken för dubbelkriminalisering och på grund av att handlingarna bygger på en myt som bör utrotas. Om man trots ovanstående diskussion om straffrätt som en sista utväg och effektivitet finner att en särskild kriminalisering är ändamålsenlig menar jag att Sveriges advokatsamfunds invändning, att införa en särskild undantagsventil för situationer där kvinnor annars riskerar att utsättas för våld av allvarigare slag, framstår som särskilt befogad. Detta på grund av argumentationen om skyddsintresse och Shalhoub-Kevorkians betoning på flexibilitet i hederskontexter. I situationer där kvinnan annars riskerar att utsättas för allvarigare våld anser jag att ett strikt straffrättsligt förbud kan få direkt kontraproduktiva konsekvenser.

Sammantaget visar principavvägningen att kriminalisering av oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp aktualiserar betydande svårigheter som inte fullt ut fångas av lagstiftarens argumentation. Särskilt problematiskt är att straffrätten används på ett område präglad av starka sociala normer där risken för undanträngningseffekter och oavsiktliga skadeverkningar är påtagliga. I en sådan kontext anser jag att det finns anledning att iaktta återhållsamhet och beakta att straffrättsliga åtgärder kan få motsatt effekt genom att försvåra kvinnornas tillgång till adekvat stöd och vård.

7 Slutsats

Syftet med uppsatsen har varit att analysera kriminaliseringen av oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldssingrepp, dels genom en WPR-analys av lagstiftarens problemformuleringar, dels genom en prövning av kriminaliseringens förenlighet med grundläggande straffrättsliga principer. Dessa två analytiska ansatser är nära sammanlänkade eftersom diskursanalysen identifierar problemrepresentationer, antaganden och tystnader, samtidigt som den normativa analysen testar om kriminaliseringen fortfarande är legitim när dessa synliggörs.

WPR-analysen visar att propositionen konstruerar handlingarna som kränkningar av kvinnors kroppsliga autonomi och som uttryck för hedersrelaterat förtryck, samtidigt som tidigare reglering framställs som otillräcklig. Kriminalisering skildras därigenom som den naturliga lösningen och straffrätten ges en tydlig normerande funktion. Däremot lämnas centrala aspekter relativt oproblematiserade, såsom kvinnors strategiska handlingsutrymme, alternativa åtgärder och möjliga negativa konsekvenser. I linje med Lacey och Duff synliggör analysen därmed att straffrätten inte enbart reagerar på ett givet problem, utan bidrar till att definiera vad som förstås som offentlig orätt och därigenom vilka åtgärder som framstår som legitima. Mot denna bakgrund visar den straffrättsliga analysen att kriminaliseringen inte är förenlig med principerna om *ultima ratio*, effektivitet och skyddsintresse. Kravet på *ultima ratio* uppfylls inte eftersom alternativa och mindre ingripande åtgärder inte ges ett reellt utrymme. Effektivitetsprincipen brister då det saknas stöd för att kriminaliseringen tillför ett tydligt handlingsdirigerande mervärde. Även skyddsintresset framstår som oklart, särskilt i ljuset av den ambivalens som präglar synen på kvinnan och det motstående intresse som i yttersta fall rör hennes liv.

Sambandet mellan analyserna är avgörande och tydliggör hur WPR-analysen påverkar den normativa prövningen av kriminaliseringen. De identifierade bristerna i principprövningen kan i stor utsträckning förstås som en följd av hur problemet konstruerats. När kriminalisering framstår som en självklar lösning redan i problemrepresentationen förskjuts prövningen av om straffrätten bör användas över huvud taget. Detta begränsar utrymmet för att beakta alternativa åtgärder, faktisk effektivitet och konkurrerande skyddsintressen. Avslutningsvis visar uppsatsen att en kriminalisering, även när den framstår som normativt motiverad, kan innebära nya risker i kontexter där individens handlingsutrymme redan är begränsat. Detta aktualiserar behovet av återhållsamhet i användningen av straffrätten och en mer kontextkänslig feministisk analys i enlighet med Shalhoub-Kevorkian gällande vilka konsekvenser en kriminalisering faktiskt kan få för de individer den avser att skydda i hederskontexter.

Källförteckning

Tryckta källor

Offentligt tryck

Propositioner

Prop. 1994/95:23 *Ett effektivare brottmålsförfarande.*

Prop. 2019/20:131 *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet.*

Prop. 2022/23:53 *Skärpta straff för brott i kriminella nätverk.*

Prop. 2023/24:102 *Stärkt skydd för vissa polisanställda.*

Prop. 2024/25:189 *Kriminalisering av oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp.*

Statens offentliga utredningar

SOU 2013:38 *Vad bör straffas?*

SOU 2014:49 *Våld i nära relationer – en folkhälsofråga.*

SOU 2020:57 *Ett särskilt hedersbrott.*

SOU 2023:37 *Förstärkt skydd för den personliga integriteten.*

Myndighetsrapporter och offentliga publikationer

Bet. 2025/26:JuU3 *Kriminalisering av oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp.*

Brå-rapport 2012:1 *Polisens utredningar av hedersrelaterat våld.*

Brå-rapport 2019:10 *Tystnadskulturer – en studie om tystnad mot rättsväsendet.*

Brå-rapport 2021:15 *Våld i ungas parrelationer.*

Burlövs kommun remissyttrande över SOU 2023:37 (dnr. Ju2023/01620).

Falu tingsrätt remissyttrande över SOU 2023:37 (dnr. Ju2023/01620).

Folkhälsomyndigheten remissyttrande över SOU 2023:37 (dnr. Ju2023/01620).

Justitiekanslern remissyttrande över SOU 2023:37 (dnr. Ju2023/01620).

Myndigheten för stöd till trossamfund remissyttrande över SOU 2023:37 (dnr. Ju2023/01620).

NCK-rapport 2011:2 *Att möta patienter som söker oro kring oskuld och heder*. Uppsala universitet.

Polismyndighetens tillsynsrapport 2025:3 *Hedersrelaterade brott*. Rikspolischefens kansli.

Rskr. 2025/26:20 *Kriminalisering av oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp*.

Skr. 2007/08:39 *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer*.

Skr. 2016/17:10 *Makt, mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid*.

Skr. 2021/22:267 *Fördjupad uppföljning av arbetet med att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor*.

Skr. 2024/25:69 *Fördjupad uppföljning av arbetet med att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor*.

Socialstyrelsen remissyttrande över SOU 2023:37 (dnr. Ju2023/01620).

Sundsvalls kommun remissyttrande över SOU 2023:37 (dnr. Ju2023/01620).

Sveriges advokatsamfund remissyttrande över SOU 2023:37 (dnr. Ju2023/01620).

Internationella publikationer

CEDAW-kommitténs general recommendation nr 31 / CRC nr 18 (2014).

WHO (2018) *Eliminating Virginity Testing: An Interagency Statement*.

Rättsfall

Högsta domstolen

NJA 2013 s. 548.

Hovrätterna

Göta hovrätts dom den 5 juli 2011 i mål B 1338-11.

Svea hovrätts dom den 31 maj 2002 i mål B 4651-02.

Tingsrätterna

Göteborgs tingsrätt dom den 27 december 2024 i mål B 16266-24.

Örebro tingsrätt dom den 21 november 2023 i mål B 4434-21.

Litteratur

Asp, P., Ulväng, M., & Jareborg, N. (2013). *Kriminalrättens grunder* (2., omarb. uppl.). Iustus.

Bacchi, C., & Goodwin, S. (2025). *Poststructural Policy Analysis. A Guide to Practice* (2., omarb. uppl.). Palgrave Macmillan.

Bay-Cheng, S. (2015). The Agency Line. *Sex Roles: A Journal of Research*, 73(7-8), 279.

Chalmers, J., & Leverick, F. (2008). Fair Labelling in Criminal Law. *Modern Law Review*, 71(2), 217–246.

Christianson, M., & Eriksson, C. (2025). Virginity control and hymen (re)construction. *Archives of Sexual Behavior*, 54(9), 3641–3655.

Crosby, S., Oleng, N., Volpellier, MM., & Mishori R. (2020). Virginity testing. *BMJ Global Health*, 5(1).

Duff, A. (2018). *The realm of criminal law*. Oxford University Press.

Dworkin, R. (1977). *Taking rights seriously*. Harvard University Press.

Ghadimi, M. (2007). Om kravet på oskuld. En studie av flickors respektive pojkars föreställningar. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 14(1).

Hussein, J. (2017). *Heder och hedersvåld*. Korpen, cop.

Jareborg, N. (2001). *Allmän kriminalrätt*. Iustus.

Jareborg, N. (2004). Rättsdogmatik som vetenskap. *SvJT*, 1–10.

- Jareborg, N. (2006). *Inkast i straffområdet*. Iustus.
- Jareborg, N., & Zila, J. (2022). *Straffrättens påföljdslära* (7., omarb. uppl.). Norstedts juridik.
- Juth, N., Tännsjö, T., Hansson, S., & Lyneö, N. (2013). Honour-related threats and human rights: a qualitative study of Swedish healthcare providers' attitudes towards young women requesting a virginity certificate or hymen reconstruction. *European Journal of Contraception and Reproductive Health Care*, 18(6), 451–459.
- Kelly, M. (2010). Virginity Loss Narratives in "Teen Drama" Television Programs. *The Journal of Sex Research*, 47(5), 479–489.
- Lacey, N. (2016). *In search of criminal responsibility. ideas, interest and institutions*. Oxford University Press.
- Lacey, N. (2020). Approaching or Re-Thinking the Realm of Criminal Law? *Criminal Law and Philosophy*, 14(3), 307–318.
- Lernestedt, C. (2003). *Kriminalisering: problem och principer*. Iustus.
- Lernestedt, C. (2010). *Dit och tillbaka igen*. Iustus.
- Melander, S. (2013). Ultima Ratio in European Criminal Law. *European Criminal Law Review*, 3(1), 45–64.
- Norée, A. (2022). *När barnen tystnar: förtryck i hederns namn*. Norstedts juridik.
- Peczenik, A. (2005). Juridikens allmänna läror. *SvJT*, 249–272.
- Sandgren, C. (2025). *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare* (6., omarb. uppl.). Norstedts Juridik.
- Shalhoub-Kevorkian, N. (2005). Imposition of virginity testing. *Social Science & Medicine*, 60(6), 1187–1196.
- Swanberg, L. K. (2002). *Hedersmordet på Pela*. DN.
- Tolman, D., Anderson, S., & Belmonte, K. (2015). Mobilizing Metaphor. *Sex Roles: A Journal of Research*, 73(7-8), 298.
- Wikan, U., & Torhell, S. (2019). *Om heder* (2., omarb. uppl.). Daidalos.
- Ågren, J. (2023). *Straffansvar* (11., omarb. uppl.). Norstedts juridik.